
KOHNSTAMM
INSTITUUT

De viering van vrijheid, democratie en rechtsstaat

Evaluatie Subsidieregeling Nationaal Comité 4 en 5 mei

ANNABEL VAESSEN
MARIANNE BOOGAARD

APRIL 2021

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Vaessen, A. & Boogaard, M. (2021)

De viering van vrijheid, democratie en rechtsstaat

Evaluatie Subsidieregeling Nationaal Comité 4 en 5 mei

Amsterdam: Kohnstamm Instituut

(Rapport 1068, projectnummer 40858)

ISBN 978-94-6321-136-9

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Afbeelding op voorblad: ANP

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)

Uitgave en verspreiding:

Kohnstamm Instituut

Roetersstraat 31, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Tel.: 020-525 1226

www.kohnstamminstituut.nl

© Copyright Kohnstamm Instituut, 2021

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1 Inleiding	12
1.1 Nationaal Comité 4 en 5 mei	13
1.2 Subsidieregeling	12
1.3 Onderzoeksvragen	14
2 Methode	16
2.1 Documentanalyse	16
2.2 Groepsinterviews	17
2.3 Analyse	20
3 Resultaten	21
3.1 Beschrijving van de activiteiten	23
3.2 Doeltreffendheid	42
3.3 Doelmatigheid	68
4 Conclusie en aanbevelingen	86
4.1 Subsidieregeling	91
4.2 Doeltreffendheid	90
4.3 Doelmatigheid	93
4.4 Aanbevelingen	95
Literatuur	99
Bijlagen	100
Bijlage 1: Interviewleidraad ministerie BZK	100
Bijlage 2: Interviewleidraad Nationaal Comité 4 en 5 mei	102
Bijlage 3: Interviewleidraad Bevrijdingsfestivals	104
Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut	106

Samenvatting

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei is op 27 november 1987 bij Koninklijk Besluit ingesteld en draagt sindsdien zorg voor de organisatie van de nationale activiteiten op 4 en 5 mei. Het Nationaal Comité ontvangt van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) jaarlijks een subsidie van ± € 111.000,- gericht op de inhoudelijke activiteiten op de veertien jaarlijkse Bevrijdingsfestivals in Nederland op 5 mei. Het Nationaal Comité heeft de taak om deze activiteiten te coördineren, en de Bevrijdingsfestivals zijn zelf verantwoordelijk voor de organisatie van de eigen activiteiten. In opdracht van het ministerie van BZK heeft het Kohnstamm Instituut de doeltreffendheid en doelmatigheid van de besteding van de subsidieregeling in de periode 2017-2020 onderzocht.

Voor dit onderzoek hebben we informatie uit relevante documenten bestudeerd, waaronder de projectaanvragen en evaluatieformulieren van de activiteiten. Ook zijn aanvullende groepsinterviews uitgevoerd met drie respondentgroepen: het ministerie van BZK, het Nationaal Comité en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals. Vervolgens zijn zowel de documenten als interviewverslagen gecodeerd en geanalyseerd met gebruik van een softwareprogramma voor kwalitatieve data-analyse (MAXQDA), met als doel vanuit verschillende invalshoeken en vanuit de perspectieven van verschillende betrokkenen inzicht te

krijgen in factoren die een rol spelen bij de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling.¹

Subsidieregeling

Om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling te kunnen beoordelen, is eerst in beeld gebracht hoe de subsidieregeling in de periode 2017-2020 vorm kreeg.

Welke activiteiten zijn uitgevoerd?

In de periode 2017-2020 ontvingen in totaal 91 activiteiten subsidie. Dat zijn gemiddeld 23 activiteiten per jaar, die plaats hebben gevonden tijdens of rondom de 14 Bevrijdingsfestivals. De activiteiten waren gericht op zes centrale thema's: vrijheid in brede zin, democratie en rechtsstaat, vluchtelingen en migranten, vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog, seksuele en culturele diversiteit, en verkiezingen.

Welke doelen werden nagestreefd?

Het ministerie van BZK streeft met de activiteiten met name naar het creëren van (meer) kennis, bewustzijn en participatie bij burgers in relatie tot onderwerpen als democratie, rechtsstaat en actief burgerschap in samenhang met het thema vrijheid, middels gedachtenvorming, dialoog en discussie. Het Nationaal Comité heeft met de activiteiten als belangrijkste doelstelling het vieren van vrijheid, in relatie tot de Tweede Wereldoorlog maar ook in brede zin, met focus op democratie, rechtsstaat en burgerschap.

¹ In dit onderzoek is bovendien gebruik gemaakt van twee onderzoeken die de Universiteit Utrecht in 2018 en 2019 heeft uitgevoerd in opdracht van het ministerie van BZK. Deze onderzoeken bieden inzicht in effecten van de activiteiten op de attitudes van deelnemers. In de onderzoeksrapporten geven de onderzoekers van de Universiteit Utrecht echter aan dat het meten van effecten in attitudes lastig was. Vanwege de pandemie en de looptijd van dit onderzoek konden wij zelf geen deelnemers op de Bevrijdingsfestivals bevragen. Het gaat bij de resultaten in dit onderzoek daarom vooral om gepercipieerde effecten.

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals streven naar vier centrale doelen: het vergroten van bewustwording en kennis, het stimuleren van discussie en dialoog, kennismaking met anderen, en het bevorderen van participatie.

Welke doelgroepen werden beoogd?

De belangrijkste doelgroep van de activiteiten is volgens het ministerie van BZK en het Nationaal Comité jongeren, met name jongeren in het (v)mbo. De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals richten het grootste deel van de activiteiten expliciet op jongeren (vaak in combinatie met andere doelgroepen) en een kleiner deel expliciet op jongeren in het (v)mbo. De mate waarin organisatoren de activiteiten richten op jongeren (in het (v)mbo) is de afgelopen jaren toegenomen.

Welke financiële middelen zijn ingezet?

In 2017-2020 hebben alle organisatoren van de veertien Bevrijdingsfestivals het maximale bedrag van €5.000,- bij het Nationaal Comité aangevraagd en toegekend gekregen. De activiteiten worden daarnaast door diverse andere partijen gefinancierd. De subsidie van het ministerie van BZK dekt gemiddeld 39 procent van de totale kosten van de gesubsidieerde activiteiten van één Bevrijdingsfestival.

Doeltreffendheid

Om te beoordelen in welke mate de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* doeltreffend is geweest in de periode 2017-2020, hebben we onderzocht in hoeverre de beoogde doelen dankzij de inzet van de onderzochte subsidieregeling worden gerealiseerd. Samenvattend concluderen we dat de subsidieregeling doeltreffend is geweest.

Alle activiteiten zijn gerealiseerd

Met uitzondering van 2020, toen vanwege de pandemie evenementen geen doorgang konden vinden, zijn alle aangevraagde activiteiten gerealiseerd. In een enkel geval was dat met kleine aanpassingen ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag, maar in overgrote meerderheid ging het om realisatie van de activiteit zoals beoogd.

De doelen zijn behaald, inhoudelijke component steeds sterker

Zowel de vertegenwoordigers van het Nationaal Comité 4 en 5 mei als het ministerie van BZK geven aan dat zij vinden dat de doelstellingen zijn behaald. Zij baseren hun oordeel met name op de onderzoeken die de Universiteit Utrecht in opdracht van het ministerie van BZK heeft uitgevoerd in 2018 en 2019. Ook de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals vinden dat de doelen zijn behaald. Zij voegen daaraan toe dat de inhoudelijke component van de festivals in de afgelopen jaren sterker is geworden en bekender bij de bezoekers.

De organisatoren benadrukken hierbij tevens dat de inhoudelijke activiteiten en de rest van het Bevrijdingsfestival één geheel vormen: hoewel het muziekprogramma geen onderdeel uitmaakt van de subsidie, is het juist de combinatie van het muziekprogramma en de inhoudelijke activiteiten die bijdraagt aan het behalen van de doelen.

Jongeren worden steeds beter bereikt

De vertegenwoordigers van het ministerie van BZK en het Nationaal Comité geven aan dat naar hun mening de beoogde doelgroepen goed worden bereikt. Dat blijkt ook uit de analyses van deelnemersaantallen in 2018 en 2019: van de deelnemers is meestal tussen de 30 en 75% jongere, en binnen die groep volgt een kwart tot de helft een (v)mbo-opleiding.

Het bereik onder jongeren is de afgelopen jaren gegroeid, al is er nog wel ruimte voor verbetering volgens de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals. De organisatoren zetten zich op verschillende manieren in om deelname onder jongeren te vergroten, bijvoorbeeld door hen via samenwerking met scholen te betrekken bij de activiteiten, door jongeren te laten meedenken over de organisatie, door jongeren aan te trekken via het muziekprogramma, of door juist thema's aan te snijden die voor jongeren relevant zijn.

Bereik niet eenduidig vastgelegd

Er is onder de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals geen eenduidige manier van het registreren van het aantal deelnemers aan een activiteit, waardoor het moeilijk is om een beeld te geven van het beoogde en behaalde bereik. De gegevens wijzen er tevens op dat het lastig is om vooraf in te schatten hoeveel deelnemers er zullen deelnemen.

We zien dat het gemiddelde behaalde bereik in 2017-2019 over het algemeen achterblijft bij het gemiddelde beoogde bereik. Een meer specifieke vergelijking van het beoogde en behaalde bereik *per festival* laat zien dat er bijna evenveel activiteiten zijn waarbij het behaalde bereik hoger is dan het beoogde bereik, als activiteiten waarbij het behaalde bereik lager is dan het beoogde bereik. De gegevens over het behaalde bereik zeggen ook iets over het type activiteiten: een expositie op het festivalterrein trekt sneller grotere bezoekersaantallen dan activiteiten waaraan bezoekers een langere tijd actief deelnemen.

De organisatoren vinden het bij het beoordelen van het behaalde bereik belangrijk om naast het directe bereik, ook rekening te houden met het (moeilijker te meten) veel grotere, indirecte bereik via bijvoorbeeld videoschermen, sociale media en persoonlijke communicatie.

Betrokkenen waarderen de activiteiten

Zowel de subsidiegever zelf (het ministerie van BZK), als de coördinerende organisatie (het Nationaal Comité 4 en 5 mei), als de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals en de deelnemers aan de activiteiten, waarderen de verschillende activiteiten positief. Waar de deelnemers een rapportcijfer konden geven, lag dat tussen een ruime 7 en 8 (behalve voor één activiteit waar leerlingen verplicht aan moesten deelnemen).

Verhalen, laagdrempeligheid en actieve betrokkenheid werkt

De meest succesvolle activiteiten waren volgens betrokkenen: de Mensenbieb, de Vrijheidsmaaltijden en de Escape Van. Succesfactoren zijn: persoonlijke verhalen, jongeren die zelf een taak of verantwoordelijkheid hebben in de organisatie, activiteiten waarin deelnemers actief nadenken en in gesprek gaan over thema's als vrijheid, democratie en rechtsstaat, en activiteiten waarmee complexe thema's op een toegankelijke, laagdrempelige en speelse manier aan de orde komen.

Doelmatigheid

Om te beoordelen in welke mate de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* doelmatig is geweest in de periode 2017-2020, hebben we onderzocht in hoeverre de beoogde doelen tegen de (laagst mogelijke) inspanningen en uitgaven worden bewerkstelligd. Samenvattend concluderen we dat de subsidieregeling doelmatig is geweest.

Met de subsidie worden doelen bereikt, maar er is meer mogelijk

De vertegenwoordigers van het ministerie van BZK zijn van mening dat met de per festival beperkte bijdrage van €5000,- relevante activiteiten zijn uitgevoerd, met een goed bereik van de beoogde doelgroepen. Zowel het Nationaal Comité als de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals zijn het daarmee eens,

maar plaatsen een kanttekening: de afgelopen jaren zijn de kosten toegenomen – met name vanwege eisen aan veiligheid en duurzaamheid. De organisatoren proberen met de beschikbare financiële middelen maximale effecten te bereiken, maar geven aan dat met een groter budget er (veel) meer mogelijk is. Ondanks de in het rapport genoemde beperkingen wat betreft het meten van effecten, concluderen we op basis van de (gepercipieerde) resultaten van dit onderzoek dat in de periode 2017-2020 tegen de laagst mogelijke financiële middelen de doelen zijn behaald.

Activiteiten sluiten aan op de doelen

De activiteiten passen bij de doelen die geformuleerd zijn voor de subsidieregeling. Zowel het ministerie van BZK als het Nationaal Comité zijn elk jaar weer positief over de plannen die de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals in de projectaanvragen hebben beschreven. In de projectaanvragen lichten de organisatoren toe op welke manier(en) zij in hun activiteiten aandacht besteden aan doelen op het gebied van democratie, burgerschap en vrijheid.

Alle betrokkenen streven naar dezelfde doelen, festivals streven daarnaast ook andere doelen na

De doelen van verschillende betrokkenen sluiten op elkaar aan. De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals streven met de activiteiten inhoudelijke doelen na – vaak uitgebreid toegelicht in de projectaanvragen – die gezamenlijk aandacht hebben voor alle criteria die worden genoemd in het door het ministerie van BZK geformuleerde doel. Daarnaast worden er door de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals nog extra doelen nagestreefd en extra thema's aangesneden.

Alle betrokkenen beogen jongeren te bereiken, festivals beogen daarnaast ook andere doelgroepen te bereiken

De doelgroepen van verschillende betrokkenen sluiten op elkaar aan. Alle betrokkenen richten de activiteiten in toenemende mate op jongeren (in het (v)mbo), maar vaak is de doelgroep die de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals beogen wat ruimer (15 tot 35 jaar) en breder. Zo nemen aan de Vrijheidsmaaltijden juist expliciet ook ouderen mee die zelf de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt.

Samenwerking positief, festivals geven graag meer inbreng vanuit de praktijk

De samenwerking tussen alle betrokken partijen wordt overwegend als positief ervaren. De lijnen tussen het ministerie van BZK en het Nationaal Comité zijn kort en helder. Er is veelvuldig contact tussen het Nationaal Comité en de Bevrijdingsfestivals. De organisatoren geven aan dat zij graag ook een overleg zouden zien tussen de drie partijen (ministerie van BZK, Nationaal Comité en Bevrijdingsfestivals) om gezamenlijk de kaders voor de festivals te bespreken, zodat ook het praktisch-uitvoerende perspectief beter in beeld komt.

Aanbevelingen

Met het oog op continuering van de subsidieregeling is een aantal aanbevelingen geformuleerd voor de verschillende betrokken partijen.

Aanbeveling 1: Doorgaan op de ingeslagen weg

Allereerst is een aanbeveling voor de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals om de toenemende focus op de inhoudelijke component van de festivals, de gezamenlijkheid waarmee de veertien festivals de inhoud overbrengen, en de steeds meer toegespitste aandacht voor de doelgroep jongeren te behouden.

Daarnaast zijn ook de coördinerende, initiatiefrijke rol van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de inhoudelijke, beleidsmatige rol van het ministerie van BZK onmisbare elementen die de subsidieregeling doeltreffend en doelmatig maken. We adviseren daarom allereerst om door te gaan op de ingeslagen weg.

Aanbeveling 2: Concrete doelen stellen

Hoewel in verschillende projectaanvragen concrete doelen zijn gesteld, zijn er over het algemeen door de verschillende betrokkenen – het ministerie van BZK, het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals – ook meer abstracte doelen geformuleerd, zoals: ‘het vergroten van het bewustzijn van jongeren over vrijheid en democratie’. Bij dergelijke brede, abstract geformuleerde doelen is het lastig om in beeld te brengen in hoeverre ze behaald worden, bovendien zijn ze moeilijk bereikbaar via de relatief korte, incidentele activiteiten die tijdens een Bevrijdingsfestival worden georganiseerd. Waarneembare effecten op attitudes of gedrag vragen een langere adem.

Een aanbeveling is daarom om bij het formuleren van doelen uit te gaan van concrete, specifieke doelen die aansluiten bij datgene wat deelnemers in de activiteiten voornamelijk (kunnen) hebben geleerd, bedacht, besproken en/of gedaan, omdat dit ontwerpers en uitvoerders mogelijk helpt bij het reflecteren op, en verbeteren van, de uitgevoerde activiteiten om zo de maatschappelijke idealen – die heel duidelijk aanwezig zijn – bij toekomstige activiteiten nog beter te kunnen bereiken.

Aanbeveling 3: Stel specifieke, kritische en reflectieve vragen in de evaluatieformulieren

In de evaluatieformulieren wordt de organisatoren gevraagd een algemeen verslag te schrijven: met uitzondering van 2017 worden daarbij geen aanvullende (inhoudelijke) vragen gesteld. De

omvang en inhoud van deze verslagen verschilt dan ook: waar sommige organisatoren een korte omschrijving geven van de uitgevoerde activiteit, lichten andere organisatoren uitgebreid toe welke successen er waren en welke verbeteringen mogelijk zijn.

Om de structuur van het evaluatieproces verder te versterken, is een aanbeveling om in de evaluatieformulieren enkele (meer) specifieke, kritische en reflectieve vragen op te nemen. De interviews laten zien dat de betrokkenen vanuit hun kennis, ervaring en creativiteit verschillende plannen hebben om de impact van de activiteiten nog groter te maken: het vastleggen van deze – op de uitvoering gebaseerde – plannen helpt ontwerpers en uitvoerders mogelijk bij het versterken en systematiseren van het evaluatieproces, en het benutten van verbetermogelijkheden. Mogelijk bieden de vragen uit Bijlage 3 hierbij een uitgangspunt.

Aanbeveling 4: Standaardiseren registratie van het bereik

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals wordt gevraagd om voorafgaand aan iedere activiteit het beoogde bereik in de projectaanvragen te vermelden, en het behaalde bereik in de evaluatieformulieren. De analyse van het beoogde en behaalde bereik laat zien dat er grote variatie is in de aantallen die worden vermeld: waar sommige organisatoren het directe bereik noemen, vaak een kleiner aantal, noemen andere organisatoren (ook) het indirecte bereik, vaak een veel groter aantal dan was beoogd.

Een aanbeveling is om de registratie van het bereik in de evaluatieformulieren te standaardiseren en uit te splitsen: wordt er om het directe bereik gevraagd, het aantal deelnemers aan een activiteit, of (ook) om het indirecte bereik, de bezoekers die op een andere manier kennis hebben genomen van de activiteit, en gaat het hierbij ook om het bereik via sociale media? Wanneer er per Bevrijdingsfestival een (meer) betrouwbaar beeld ontstaat van enerzijds de mate waarin het lukt om het beoogde bereik te

behalen, en anderzijds de richting waarin zich het behaalde bereik door de jaren heen ontwikkelt, is het voor ontwerpers en uitvoerders vervolgens beter mogelijk om een realistischer inschatting te maken vooraf en/of om acties te ondernemen om het bereik te vergroten.

Aanbeveling 5: Vervroegen aanvraag- en toekenningstraject voor de subsidie van de jaarlijkse activiteiten

Verschillende organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben aangegeven dat de toekenning van de subsidie van de jaarlijkse projectaanvragen vaak op een laat moment in de aanloop naar 5 mei komt, waardoor de organisatoren minder tijd hebben voor de voorbereiding en voor het aangaan van eventuele samenwerking met partners. Een aanbeveling is daarom om de aanvraagronde van de subsidie vroeger op te starten en de toekenning van de subsidie eerder bekend te maken.

1 Inleiding

1.1 Nationaal Comité 4 en 5 mei

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei (vanaf hier: Nationaal Comité) is op 27 november 1987 bij Koninklijk Besluit ingesteld. Het Nationaal Comité draagt zorg voor de organisatie van de nationale activiteiten op 4 en 5 mei: de Nationale Herdenking op de Dam in Amsterdam op 4 mei, de Nationale Viering van de Bevrijding op 5 mei met de 5 mei-lezing, het 5 mei-concert op de Amstel in Amsterdam en de coördinatie van de veertien Bevrijdingsfestivals.

De missie van het Nationaal Comité is om richting te geven aan de zingeving van herdenken, vieren en het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog; om mensen en organisaties te inspireren, verbinden en stimuleren; en om vernieuwende activiteiten te initiëren. Het Nationaal Comité streeft ernaar deze missie te realiseren door een doelmatige en efficiënte organisatie te zijn die midden in de samenleving staat, een open houding heeft en verbindend is naar mensen en organisaties die zich betrokken voelen bij herdenken, vieren en herinneren.

1.2 Subsidieregeling

Het Nationaal Comité ontvangt van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) jaarlijks een subsidie van ± € 111.000,-². Deze subsidie is bedoeld om de inhoudelijke activiteiten op de veertien jaarlijkse Bevrijdingsfestivals in Nederland op 5 mei mogelijk te maken. Het Nationaal Comité heeft de taak om alle inhoudelijke activiteiten op de veertien Bevrijdingsfestivals te coördineren, en de veertien Bevrijdingsfestivals hebben zelf de taak om de eigen inhoudelijke activiteiten te organiseren. Van het totale subsidiebedrag van ± € 111.000,- is €40.000,- bestemd voor het Nationaal Comité ten behoeve van de coördinatie van alle inhoudelijke activiteiten, en de overige €70.000 is bestemd voor de Bevrijdingsfestivals (€5.000,- per festival) ten behoeve van de organisatie van de eigen inhoudelijke activiteiten.

De subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* is dus gericht op de inhoudelijke activiteiten op de Bevrijdingsfestivals, en niet op andere activiteiten die het Nationaal Comité coördineert.

Wettelijk is er op grond van de Algemene wet bestuursrecht de verplichting voor ministeries om ten minste elke vijf jaar de doelmatigheid en doeltreffendheid van de besteding van dit type subsidies te evalueren. In dit onderzoek staat daarom de vraag naar de doeltreffendheid en doelmatigheid van de besteding van de subsidieregeling in de periode 2017-2020 centraal:

- *Doeltreffendheid* verwijst naar de mate waarin de beoogde doelen dankzij de inzet van het beleidsinstrument worden gerealiseerd. Het gaat hierbij

² Het subsidiebedrag dat het ministerie van BZK heeft uitgekeerd naar het Nationaal Comité in de periode 2017-2020 veranderde jaarlijks door indexering naar aanleiding van loon- en prijsontwikkeling. Het subsidiebedrag (inclusief de loon- en prijsbijstelling) varieerde tussen € 106.000, en € 116.000,-. In het vervolg van dit rapport noemen we steeds het gemiddelde subsidiebedrag: €111.000.

dus om het in beeld brengen van de effecten van het beleidsinstrument. Bij dit onderzoek verwijst het beleidsinstrument naar de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei*, en gaat het uitsluitend om de effecten van de inhoudelijke activiteiten op de Bevrijdingsfestivals in de periode 2017-2020. Een beleidsinstrument is doeltreffend als de activiteiten daadwerkelijk aan de realisatie van de beoogde doelen bijdragen (In 't Veld, 2002).

- *Doelmatigheid* verwijst naar de mate waarin de beoogde doelen tegen de (laagst mogelijke) inspanningen en uitgaven worden bewerkstelligd. Een beleidsinstrument is doelmatig wanneer de beoogde doelen worden behaald met de beschikbare middelen (Hoogerwerf & Zoutendijk, 1990). Deze middelen kunnen betrekking hebben op bijvoorbeeld tijd, geld of inspanning (In 't Veld, 2002).

Doeltreffendheid heeft vooral betrekking op de uitkomsten, doelmatigheid heeft vooral betrekking op het proces. Het bepalen van de doeltreffendheid is een voorwaarde voor het bepalen van de doelmatigheid.

1.3 Onderzoeksvragen

Hoewel dit onderzoek geen beleidsdoorlichting betreft, is de set vragen³ die vaak wordt ingezet bij een beleidsdoorlichting gehanteerd als uitgangspunt bij het formuleren van de onderzoeksvragen, omdat die vragen een goed handvat bieden voor een systematische evaluatie. Voor het onderhavige onderzoek is gekeken naar de rol van de overheid, naar de rol van de

³ De set vragen van een beleidsdoorlichting gaat in op: (a) wat het beleidsprobleem is, waarom dat een probleem is en waarom de overheid het tot haar taak rekent om het probleem op te lossen; (b) welke doelstellingen zijn geformuleerd voor het beleidsterrein; (c) welke beleidsinstrumenten zijn ingezet; (d) hoe het beleid is uitgevoerd en wat de doelmatigheid daarvan is; (e) welke middelen daarmee gemoeid zijn en hoe die zijn onderbouwd; (f) wat er bekend is over effecten (halen van de doelstellingen, oplossing van het probleem) en eventuele neveneffecten.

coördinatoren en uitvoerders van het beleid, en naar de opbrengsten voor de beoogde doelgroep(en).

De centrale onderzoeksvraag luidt: In hoeverre zijn de activiteiten en daarmee samenhangende uitgaven in het kader van de subsidieregeling in 2017-2020 doeltreffend en doelmatig?

Deze vraag wordt beantwoord via de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe krijgt de subsidieregeling vorm?
 - a. Welke activiteiten zijn ingezet?
 - b. Welke doelen werden nagestreefd?
 - c. Welke doelgroepen werden beoogd?
 - d. Welke financiële middelen zijn ingezet?

2. In welke mate is de subsidieregeling doeltreffend geweest?
 - a. Wat is er bekend over de (gepercipieerde) opbrengsten?
 - b. In hoeverre zijn de beoogde doelen behaald?
 - c. In hoeverre zijn de beoogde doelgroepen bereikt en in welke omvang?
 - d. Hoe worden de activiteiten gewaardeerd?
 - e. Welke activiteiten zijn het meest succesvol?

3. In welke mate is de subsidieregeling doelmatig geweest?
 - a. Hoe verhouden de financiële middelen zich tot de doelen?
 - b. Hoe verhouden de activiteiten zich tot de doelen?
 - c. In hoeverre sluiten de beoogde doelen van verschillende betrokkenen op elkaar aan?
 - d. In hoeverre sluiten de beoogde doelgroepen van verschillende betrokkenen op elkaar aan?
 - e. Hoe is de (ervaren) samenwerking tussen de betrokkenen?

4. Welke maatregelen kunnen de doeltreffendheid en doelmatigheid van toekomstige activiteiten van het Nationaal Comité 4 en 5 mei verhogen?

2 Methode

Voor dit onderzoek hebben we in maart en april 2021 informatie uit relevante documenten bestudeerd, en aanvullend een aantal groepsinterviews uitgevoerd.⁴ In de verzamelde gegevens komen in totaal vijf perspectieven naar voren op de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling: van beleidsmakers (het ministerie van BZK), van onderzoekers (Universiteit Utrecht), van beleidscoördinatoren (Nationaal Comité), van beleidsuitvoerders (Bevrijdingsfestivals) en van de doelgroep (deelnemers aan de activiteiten).

2.1 Documentanalyse

We hebben bij het ministerie van BZK, het Nationaal Comité en de regionale Bevrijdingsfestivals alle documenten opgevraagd die relevant zijn voor dit onderzoek. In Tabel 1 staan de documenten (N=162) weergegeven die we hebben ontvangen en gebruikt voor de documentanalyse.

⁴ We hebben zelf geen deelnemers bevestigd op de Bevrijdingsfestivals. Dit was geen onderdeel van de opdracht en ook niet mogelijk omdat het onderzoek niet in mei plaatsvond. Bovendien was het moeilijk om deelnemers van eerdere Bevrijdingsfestivals terug te vinden, omdat: de activiteiten in 2020 grotendeels niet doorgingen vanwege de pandemie; de activiteiten uit 2019 inmiddels al twee jaar geleden zijn; en het niet gelukt is voor het Nationaal Comité en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals om ons in contact te brengen met deelnemers die we kunnen bevestigen. De gegevens vanuit het perspectief van de deelnemers zijn daarom vooral afkomstig uit de onderzoeken van de Universiteit Utrecht die zij in opdracht van het ministerie van BZK hebben uitgevoerd in 2018 en 2019 (zie paragraaf 2.1).

Tabel 1 Documenten geraadpleegd voor documentanalyse

Nummer	Document	Aantal (N=162)
Document 1-21	Projectaanvragen Bevrijdingsfestivals 2017	21
Document 22-42	Projectaanvragen Bevrijdingsfestivals 2018	21
Document 43-65	Projectaanvragen Bevrijdingsfestivals 2019	23
Document 66-88	Projectaanvragen Bevrijdingsfestivals 2020	23
Document 89-106	Evaluatieformulieren Bevrijdingsfestivals 2017	18
Document 107-128	Evaluatieformulieren Bevrijdingsfestivals 2018	22
Document 129-151	Evaluatieformulieren Bevrijdingsfestivals 2019	23
Document 152-153	Onderzoek Universiteit Utrecht 2018, 2019	2
Document 154	Subsidievoorwaarden ministerie van BZK	1
Document 155-157	Jaarverslagen Nationaal Comité 2017, 2018, 2019	3
Document 158	Toekomstvisie Nationaal Comité 2015	1
Document 159-162	Overige documenten	4

Hieronder lichten we de documenten uit de Tabel toe.

1) *Projectaanvragen*. Allereerst hebben we de projectaanvragen van de activiteiten in 2017–2020 ontvangen. Deze documenten zijn door de regionale Bevrijdingsfestivals ingediend bij het Nationaal Comité. Ze bevatten informatie over onder meer de inhoud van de activiteiten en de beoogde doelen en doelgroep van de activiteiten.

2) *Evaluatieformulieren*. Daarnaast hebben we de evaluatieformulieren van de activiteiten in 2017–2019 ontvangen. Deze documenten zijn ook door de regionale Bevrijdingsfestivals ingediend bij het Nationaal Comité. Ze bevatten informatie over onder meer de behaalde doelen, de bereikte doelgroep en het behaalde bereik. In 2020 zijn er geen evaluatieformulieren ingevuld door de Bevrijdingsfestivals, omdat de activiteiten als gevolg van COVID-19 in 2020 (grotendeels) niet zijn doorgegaan.

3) *Onderzoeken Universiteit Utrecht*. Ook hebben we twee onderzoeksrapporten gebruikt. Deze onderzoeken zijn in 2018 en 2019 uitgevoerd door de Universiteit Utrecht in opdracht van het ministerie van BZK, met als doel inzicht te bieden in het effect van deelname aan de activiteiten en de mate waarin de beoogde doelgroep wordt bereikt met die activiteiten. De onderzoeken hebben betrekking op de activiteiten op (een aantal van) de Bevrijdingsfestivals in 2018 en 2019. Deze onderzoeken bieden relevante informatie voor dit onderzoek, omdat hier juist vanuit het perspectief van de deelnemers is onderzocht wat het effect is van deelname aan de activiteiten.

4) *Subsidievoorwaarden*. Tevens hebben we gebruik gemaakt van een document waarin de subsidievoorwaarden van het ministerie van BZK staan ten aanzien van de projectaanvragen die de regionale Bevrijdingsfestivals jaarlijks doen bij het Nationaal Comité.

5) *Jaarverslagen*. Ook hebben we de jaarverslagen van het Nationaal Comité gebruikt uit 2017-2019. In deze documenten staat onder meer informatie over de resultaten van de activiteiten die in een jaar zijn uitgevoerd en is de jaarrekening opgenomen. Van het jaar 2020 is nog geen jaarverslag beschikbaar.

6) *Toekomstvisie*. Daarnaast is de toekomstvisie *Kom vanavond met verhalen* gebruikt: het visiestuk van het Nationaal Comité op herdenken, vieren en herinneren voor de jaren 2015-2020.

7) *Overig*. Tot slot zijn er overige documenten gebruikt, zoals de aanvragen van de jaarlijkse subsidie door het Nationaal Comité bij het ministerie van BZK.

2.2 Groepsinterviews

Ter aanvulling op de documentanalyse zijn groepsinterviews gehouden met drie respondentgroepen. Elk interview is uitgevoerd via Microsoft Teams en duurde steeds ruim een uur. Van de gesprekken is met toestemming van de respondenten een audio-opname gemaakt, die gebruikt is voor een zorgvuldige transcriptie van het gesprek. Deze gespreksverslagen zijn ter accordering (en eventuele aanvulling en correctie) voorgelegd aan de respondenten.

Er is een groepsinterview gehouden met twee respondenten van het ministerie van BZK. Er is onder meer gevraagd naar de belangrijkste doelen en doelgroepen van de subsidieregeling, de financiële middelen die zijn ingezet, de indruk die zij hebben van de activiteiten, de opbrengsten van de activiteiten en eventuele toekomstgerichte adviezen. De interviewleidraad staat in Bijlage 1.

Er is ook een groepsinterview uitgevoerd met drie leden van het Nationaal Comité. Er is onder meer gevraagd naar de belangrijkste doelen en doelgroepen van de activiteiten, de activiteiten die zijn georganiseerd, de opbrengsten van de activiteiten en de samenwerking met de betrokken partijen. De interviewleidraad staat in Bijlage 2.

Tot slot hebben we alle veertien Bevrijdingsfestivals via verschillende kanalen uitgenodigd voor een groepsinterview. Zes organisatoren zijn daarvoor bereikt. Het ging om twee groepsinterviews: aan het eerste gesprek namen de organisatoren van het Bevrijdingsfestival Overijssel en Limburg deel, aan het tweede de organisatoren van het Bevrijdingsfestival Den Haag, Groningen en Utrecht. Daarnaast heeft de organisator van het Bevrijdingsfestival Amsterdam de vragen uit de interviewleidraad schriftelijk beantwoord. De interviewleidraad staat in Bijlage 3.

2.3 Analyse

Voor de analyse is gebruik gemaakt van MAXQDA: een softwareprogramma voor kwalitatieve data-analyse. Zowel de documenten als interviewverslagen zijn gecodeerd, met als doel vanuit verschillende invalshoeken en vanuit de perspectieven van verschillende betrokkenen (het ministerie van BZK, het Nationaal Comité, de Universiteit Utrecht, de Bevrijdingsfestivals, de deelnemers) inzicht te krijgen in – factoren die een rol spelen bij – de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling.

In Tabel 2 is het definitieve codeerschema weergegeven dat is gebruikt voor het coderen en analyseren. Voor het ontwikkelen van het codeerschema zijn allereerst de onderzoeksvragen als uitgangspunt gehanteerd. Vervolgens zijn tijdens het coderen op basis van tekstfragmenten die samen een betekenisvol geheel vormen nieuwe (sub)codes ontstaan. Bijvoorbeeld de vier doelen (zie code 2) en de vijf thema's (zie code 9) zijn tijdens het proces van het coderen ontstaan. Met gebruik van ongeveer 50 (sub)codes zijn uiteindelijk de belangrijkste doelen, doelgroepen, activiteiten, financiële middelen en enkele reflecties gecodeerd.

De gecodeerde dataset in MAXQDA vormde de basis voor systematische analyse en rapportage in het onderzoek. Hierbij is het belangrijk om te vermelden dat als iets in de documenten en interviewverslagen niet genoemd is (en dus niet gecodeerd is), dat niet per se impliceert dat zoiets niet voorgekomen is. We hebben via de verdiepende groepsinterviews met een uitgebreide leidraad geprobeerd een zo volledig mogelijk beeld te schetsen.

Om de inhoud van de interviews en documenten helder over te brengen, zijn de citaten in dit verslag, waar nodig, geparafraseerd.

Tabel 2 Codeerschema

DOOR WIE GEZEGD?

1. Respondentgroep
 - a. Ministerie van BZK
 - b. Nationaal Comité 4 en 5 mei
 - c. Organisatoren Bevrijdingsfestivals
 - d. Deelnemers
 - e. Universiteit Utrecht

WELKE DOELEN?

2. Beoogde doelen & waarom belangrijk
 - a. Vergroten bewustwording en kennis
 - b. Stimuleren discussie en dialoog
 - c. Kennismaking met anderen
 - d. Bevorderen participatie
 - e. Overige doelen
3. Behaalde doelen
 - a. Wel bereikt & bevorderende factoren
 - b. Niet bereikt & belemmerende factoren
 - c. Neutraal
4. Veranderingen in doelen/activiteiten/doelgroep (o.a. door COVID-19)

WELKE DOELGROEP?

5. Bereik
 - a. Beoogd bereik
 - b. Behaald bereik
 - c. Hoe geprobeerd doelgroep te bereiken & bereik te verhogen
 - d. Belang van onderscheid tussen direct bereik & indirect bereik
6. Beoogde doelgroep
 - a. Jongeren (15-25 jaar)
 - Expliciet (ook) vmbo-leerlingen & mbo-studenten
 - b. Overige doelgroep(en)
7. Bereikte doelgroep
 - a. Wel bereikt & bevorderende factoren
 - b. Niet bereikt & belemmerende factoren
8. Belang beschouwen activiteiten als deel van groter geheel

WELKE ACTIVITEITEN?

9. Thema activiteiten
 - a. Democratie en rechtsstaat
 - b. Vrijheid
 - In relatie tot de Tweede Wereldoorlog
 - (Ook) vrijheid in brede zin
 - c. Migranten en vluchtelingen
 - d. Seksuele en culturele diversiteit
 - e. Verkiezingen
 - f. Overige thema's
10. Aansluiting activiteiten & doelen
11. Waardering activiteiten
 - a. Positief
 - b. Negatief
12. Andere locatie dan Bevrijdingsfestival & andere datum dan 5 mei
13. Meest succesvolle activiteiten

WELKE FINANCIËLE MIDDELEN?

14. Financiële middelen
 - a. Subsidie & hoogte
 - b. Andere financiële middelen
15. Aansluiting financiële middelen & doelen
16. Financiële middelen toereikend voor behalen doelen?
 - a. Wel toereikend
 - b. Niet toereikend & wensen/behoefte

REFLECTIE

17. Samenwerking tussen ministerie BZK & Nationaal Comité & Bevrijdingsfestivals
 - a. Positief
 - b. Negatief & wensen/behoefte
 18. Rol ministerie BZK & Nationaal Comité & Bevrijdingsfestivals bij vaststellen doelen & activiteiten
 19. Toekomstplannen
 - c. Verbeterpunten activiteiten
-

3 Resultaten

3.1 Beschrijving van de activiteiten

Om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* te kunnen beoordelen, is het nodig om eerst in beeld te brengen welke activiteiten zijn uitgevoerd, welke doelen werden nagestreefd, op welke doelgroep(en) de activiteiten gericht waren, en welke financiële middelen er zijn ingezet.⁵ Hierbij maken we – waar relevant – onderscheid tussen de input van de verschillende respondentgroepen: het ministerie van BZK, het Nationaal Comité, en de regionale Bevrijdingsfestivals.

3.1.1 Thema

Thema – Nationaal Comité

Het Nationaal Comité kiest elke vijf jaar een meerjarenthema dat inspireert om herdenken en vieren aan elkaar te verbinden en om de historische gebeurtenissen in verband te brengen met de actualiteit wereldwijd. Het meerjarenthema wordt ontwikkeld in dialoog met organisaties van eerste generatie oorlogsbetrokkenen en andere organisaties uit het maatschappelijk middenveld. In de

⁵ De beoogde doelen, doelgroep en activiteiten uit de projectaanvragen van 2020 zijn ingediend in december 2019, nog voor Corona. We hebben de beoogde activiteiten, doelen en doelgroep gecodeerd en opgenomen in de analyse en rapportage. De uitvoering is echter anders verlopen, omdat projecten (deels) niet/online zijn doorgegaan.

beleidsperiode 2016-2020 was het meerjarenthema ‘Geef vrijheid door’, waarbij het Nationaal Comité een appél deed op iedereen om zich in te zetten voor de waarde van vrijheid.

Binnen het meerjarenthema kiest het Nationaal Comité elk jaar een jaarthema. De jaarthema’s in de onderzoeksperiode 2017-2020 waren: de kracht van het persoonlijke verhaal (2017), het jaar van verzet (2018), in vrijheid kiezen (2019) en 75 jaar vrijheid (2020). De activiteiten van de Bevrijdingsfestivals kennen altijd een relatie met het desbetreffende centrale thema.

Thema – Bevrijdingsfestivals

Op basis van de analyse van de projectaanvragen (n=88) konden we zes thema’s onderscheiden waar de activiteiten op de veertien Bevrijdingsfestivals in 2017-2020 betrekking op hebben. De meeste activiteiten hebben betrekking op meerdere thema’s.

Deze zes thema’s zijn:

- vrijheid in brede zin;
- democratie en rechtsstaat;
- vluchtelingen en migranten;
- vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog;
- seksuele en culturele diversiteit;
- verkiezingen.

Er is ten slotte een groep activiteiten met overige thema’s.

In Tabel 3 is per jaar te zien hoe vaak elk thema is voorgekomen in de projectaanvragen (n=88).⁶ De Tabel laat zien dat een meerderheid van de activiteiten is gericht op het thema ‘vrijheid in

⁶ Hoewel we vooral hebben gekeken welke thema’s in de projectaanvraag expliciet benadrukt/ beargumenteerd worden, hebben veel activiteiten betrekking op meerdere thema’s. Bijvoorbeeld, activiteiten die expliciet of met name gericht zijn op het thema democratie, zijn vaak ook (impliciet) gericht op vrijheid van meningsuiting, wat weer raakt aan het thema vrijheid. Het aantal thema’s per jaar is daarom opgeteld groter dan het aantal projectaanvragen per jaar.

brede zin' gevolgd door 'democratie en rechtsstaat'. Ook is te zien dat de activiteiten door de jaren heen iets minder vaak gericht zijn op vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog en iets vaker op vrijheid in brede zin.

Tabel 3 Aantal projectaanvragen per thema

Thema	Aantal activiteiten in 2017	Aantal activiteiten in 2018	Aantal activiteiten in 2019	Aantal activiteiten in 2020
Vrijheid in brede zin	14	15	16	20
Democratie en rechtsstaat	8	5	7	13
Vluchtelingen en migranten	3	5	4	5
Vrijheid in relatie tot WOII	3	2	2	1
Seksuele en culturele diversiteit	1	2	3	2
Verkiezingen	1	0	3	0
Overige thema's	0	7	2	5

We lichten de thema's hieronder verder toe.

Thema 1: Vrijheid in brede zin

Dit thema is gericht op de betekenis van vrijheid in brede zin. Veel activiteiten gaan bijvoorbeeld over vraagstukken rondom vrijheid van meningsuiting. Andere activiteiten gaan juist over onvrijheid, bijvoorbeeld voor mensen die in oorlogsgebieden wonen.

Voorbeeld: Vrijheid van Meningsuiting (Den Haag)

In de zogeheten 'bussen met inhoud' kunnen bezoekers van het festival met drie stand-up comedy-initiatieven uit Den Haag in gesprek om samen de grenzen van vrijheid van meningsuiting op te zoeken. De drie initiatieven betrekken onder meer allochtone jongeren uit de Hindoestaanse, Turkse en Marokkaanse gemeenschap. Samen wordt verkend in hoeverre hun perspectieven op vrijheid van meningsuiting hetzelfde zijn of verschillen.

Voorbeeld: Portretje Vrijheid (Friesland)

Onder begeleiding van vakdocenten en organisatoren van het Bevrijdingsfestival Friesland, hebben mbo-studenten personen van verschillende generaties geïnterviewd over de betekenis van vrijheid. Dit mocht met de Tweede Wereldoorlog te maken hebben, maar het moest vooral gaan over de brede, actuele betekenis van het woord vrijheid. Vervolgens maken de studenten van alle geïnterviewden een portretfoto voorzien van een citaat, die worden getoond op het festival op 5 mei.

Voorbeeld: Debattenreeks (Groningen)

Er zijn op vmbo- en mbo-instellingen in de provincie debatten georganiseerd. Na een korte introductie over 5 mei, verschillende activiteiten en een korte video, wordt er aan de hand van drie stellingen in het kader van het thema vrijheid gediscussieerd. De gastdocenten nemen een positie voor of tegen de stelling in en dagen de leerlingen en studenten uit om argumenten en voorbeelden te bedenken over de stelling. Ook extreme opvattingen worden bespreekbaar gemaakt. De debatten zijn gekoppeld aan een poëzieproject om de herinnering aan de debatten te vergroten.

Thema 2: Democratie en rechtsstaat

Dit thema is gericht op de betekenis van het leven in een democratische rechtsstaat. Het gaat hierbij ook om het belang van grondrechten en actief burgerschap.

Voorbeeld: Radio Freedom (Zuid-Holland)

Het programma van Radio Freedom behandelt verschillende complexe vraagstukken, waaronder: 1) *Wat is democratie?* 'De meeste stemmen gelden' wordt door veel mensen beschouwd als de essentie van ons democratische systeem. Maar is dat wel zo, klopt het hart van de democratie niet in het besef dat de meerderheid zoveel mogelijk ruimte laat aan minderheden, en hun opvattingen en gedragingen? En wat moeten we doen wanneer de opvattingen van democratisch gekozen partijen haaks staan op onze grondwet? 2) *Wat zijn jouw universele rechten als mens?* In 1948 zijn de universele rechten van de mens vastgelegd. Nu 70 jaar later staan de destijds vastgelegde rechten in sommige delen van de wereld sterk onder druk. Welke rechten zijn er destijds vastgelegd en waarom is het belangrijk deze rechten nu in stand te houden en te verdedigen? 3) *Wanneer ben je een volwaardig*

burger van de Nederlandse samenleving? Begint en eindigt het burgerschap bij de juridische status als individu en de bereidheid om je aan de Wet te houden, zoals de liberale opvatting over burgerschap voorschrijft, of past de liberale opvatting beter: participatie binnen en aan de samenleving is een vereiste voor burgerschap? En zo ja, wat houdt participatie aan de samenleving dan in?

Voorbeeld: Songs for Freedom (Utrecht)

Samen met de Nederlandse Pop Academie is er een concept ontwikkeld waarbij studenten een eigen vrijheidsnummer mochten schrijven en uitvoeren over één van de thema's democratie, burgerschap of vrijheid. Voor de inhoudelijke verdieping over de thematiek gaan de studenten met elkaar in discussie, moeten zij mensen interviewen over de thema's, en bezoeken zij een vrijheidscollege. Ongeveer 15 studenten mogen door naar de finale op 5 mei op het festival.

Voorbeeld: The Art of Freedom (Flevoland)

Bij The Art of Freedom worden drie kunstvormen ingezet. Er wordt een graffitimuur geplaatst waarbij grondrechten en vrijheid worden verbeeld. Er is ook een fotowedstrijd waarbij foto's worden ingediend die aansluiten bij de thema's democratie, burgerschap en vrijheid. Daarnaast is er een poëziewedstrijd waarbij jongeren een gedicht voordragen dat is gericht op de thema's. De winnaars mogen het gedicht op het hoofdpodium voordragen.

Thema 3: Migranten en vluchtelingen

Dit thema heeft betrekking op de ervaringen van mensen die naar Nederland zijn verhuisd. Het gaat vaak om mensen die gedwongen hun land zijn ontvlucht als gevolg van oorlog, geweld of vervolging. Redenen voor vervolging zijn bijvoorbeeld religie, politieke overtuiging of seksuele voorkeur. Deze mensen kunnen niet terug naar huis tot de omstandigheden in het land van herkomst weer veilig zijn.

Voorbeeld: Vrijheidslunch (Brabant)

Jongeren gaan samen met statushouders een lunch voorbereiden. Door het contact met de statushouders komen de jongeren in aanraking met de situatie van de statushouders. Ze spreken met hen over hun achtergrond, het leven in (on)vrijheid, de reden voor hun vlucht en de hobbels die ze moeten nemen om een leven op te bouwen in Nederland. Dit biedt jongeren een leerzame ervaring, waarbij ze via persoonlijke verhalen – in plaats van op afstand via online berichten – ervaren wat leven in (on)vrijheid betekent.

Voorbeeld: Culturele Apotheek (Drenthe)

In de Culturele Apotheek worden spreekuren gehouden waarbij voor verschillende ‘kwalen’ bijpassende ‘recepten’ in de vorm van boeken worden voorgeschreven. Bezoekers wordt gevraagd waar ze weleens last van hebben en waar ze mee bezig zijn als het gaat om de thema’s vrijheid, migratie, thuis voelen en vluchten. Iedere bezoeker die deelneemt, gaat naar huis met een boekenrecept-op-maat met daarop één of twee titels van boeken die passen bij de persoonlijke vragen en leesvoorkeuren. Hierbij worden in het bijzonder boeken voorgeschreven die zijn geschreven door migranten en vluchtelingen. Daarnaast kunnen bezoekers ervoor kiezen om een passend literair ‘medicijn’ toegediend te krijgen: er wordt dan een gedicht of kort fragment uit een roman voorgedragen. Alle gedichten en fragmenten worden gekozen uit bundels geschreven door migranten en vluchtelingen. De gedichten en fragmenten worden ook voorgelezen door migranten of vluchtelingen.

Thema 4: Vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog

Dit thema is gericht op vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog. Het gaat vooral om het herdenken van de onvrijheid die er was tijdens de oorlog en het vieren van de vrijheid die er na het einde van de oorlog is ontstaan.

Voorbeeld: Open Joodse Huizen – Huizen van Verzet (Amsterdam)

Dit is een programma van particuliere herdenkingsbijeenkomsten, waarin het leven van vooroorlogse Joodse inwoners van Amsterdam en onderbelichte verzetsverhalen centraal staan. Op locatie worden verhalen over vooroorlogse levens, dagelijkse belevenissen, vervolging, onderduik, verzet, deportatie en terugkeer verteld.

Voorbeeld: Ambassadeurs van de Vrijheid Junior (Overijssel)

De ambassadeurs voor de vrijheid (jongeren) zijn bij elkaar gekomen om meer te weten te komen over de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding, en ook om stil te staan bij de eigen vrijheid en die van anderen. Het project is afgetrapt met een tour door het Memory Museum Nijverdal en een bezoek aan de vrijheidsscolleges. Op 5 mei zijn er, verspreid door de provincie, vrijheidsontbijten georganiseerd voor ouderen die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt en voor vluchtelingen uit oorlogsgebieden.

Voorbeeld: Bevrijdingsvuur (Gelderland)

Op 4 mei verzamelen hardlooptroepen uit veel gemeenten zich om het Bevrijdingsvuur op te halen. Net na 00:00 uur op 5 mei wordt het startschot gegeven en gaan de lopers groep voor groep op weg naar hun gemeente. Het vuur, dat de bevrijding van Nederland symboliseert, wordt gemeenschappelijk en gelijktijdig over heel Nederland verspreid. Op 5 mei zal in heel Nederland het Bevrijdingsvuur branden ter herinnering aan de capitulatie en viering van Bevrijdingsdag. De inspanning van de lopers symboliseert de inspanning die gedaan is door ieder die zich in 1945 heeft ingezet voor de bevrijding van Nederland.

Thema 5: Seksuele en culturele diversiteit

Bij dit thema is aandacht voor diversiteit in verschillende opzichten. Soms gaat het bij diversiteit om verschillende manieren waarop mensen uiting geven aan hun seksualiteit, met name homoseksualiteit en genderidentificatie krijgen aandacht in de activiteiten. Daarnaast is er aandacht voor diversiteit op het gebied van cultuur en religie. Soms is aandacht voor diversiteit zonder deze term verder te specificeren.

Voorbeeld: Mensenbieb (Haarlem)

Er bestaan in Nederland spanningen tussen verschillende 'groepen' mensen. Wanneer er weinig contact is, kunnen er vooroordelen ontstaan. Zo ontstaan er stereotype beelden als 'moslims zijn terroristen', 'psychiatrische patiënten zijn onvoorspelbaar' en 'jongeren zijn lui'. In de Mensenbieb kunnen bezoekers vragen stellen en verhalen horen van 'levende boeken' die op verschillende manieren vroeger niet vrij waren. Bezoekers kunnen bijvoorbeeld in gesprek gaan met transgender personen, vluchtelingen of voormaling

kindsoldaten. Als bezoekers met elkaar in gesprek gaan, kunnen zij hun beelden vervolgens baseren op de persoonlijke verhalen van mensen in plaats van op vooroordelen, en wordt bewustzijn gecreëerd voor het feit dat het een enorm privilege is dat mensen in Nederland in vrijheid kunnen kiezen wie ze willen zijn.

Thema 6: Verkiezingen

Bij dit thema wordt aandacht besteed aan verkiezingen. Dit was vooral het geval in 2019 toen het 100 Jaar Algemeen Kiesrecht werd gevierd en de Europese Verkiezingen op 23 mei – enkele weken na het Bevrijdingsfestival – plaatsvonden.

Voorbeeld: Een Kwestie van Kiezen (Limburg)

Bij Een Kwestie van Kiezen staat het maken van keuzes centraal. Deelnemers kunnen een keuze maken tussen a) een gesprek over kiezen in het algemeen en kiezen bij verkiezingen, of b) het onder begeleiding bezichtigen van de tentoonstelling 100 Jaar Kiesrecht in Nederland. Diverse personen begeleiden deze tentoonstelling en gaan hier met de deelnemers over in gesprek. De activiteiten worden afgesloten met een verwijzing naar en vragen over de aanstaande Europese verkiezingen en de stand van de Europese Commissie die aanwezig is op het Europese kiezersplein elders op het festivalterrein.

Overige thema's

De activiteiten zijn, naast bovenstaande zes thema's, ook gericht op andere thema's, zoals privacy, ethiek, polarisatie, duurzaamheid, validisme⁷, en de betrouwbaarheid van nieuws.

⁷ Validisme: discriminatie, marginalisering en stigmatisering van mensen met lichamelijke, verstandelijke en/of psychische functiebeperking.

Voorbeeld: Fake! News Area (Zeeland)

Bij deze activiteit krijgen deelnemers inzicht in, en worden zij kritisch over, de waarde van nieuws als fundamenteel onderdeel van de democratie. De Fake! News Area bestond uit: 1) een informatiezuil en spel waarbij publiek vijf puzzels moest oplossen over een internetvrijheid-onderwerp, 2) een spel waarbij bezoekers mochten bepalen welke nieuwsberichten waar of niet waar zijn, en 3) een nieuwsstand waarin werd uitgelegd hoe 'goed' nieuws en 'slecht' nieuws werkt.

3.1.2 Tijdsduur en locatie

Er waren 41 projectaanvragen voor activiteiten die plaatsvonden op een andere locatie dan het Bevrijdingsfestival en/of op een andere datum dan 5 mei. Bij veel activiteiten was er een voortraject georganiseerd dat enkele weken of maanden voor 5 mei van start ging. Voorbeelden hiervan zijn een lesprogramma op (v)mbo-instellingen, of een voorronde waarbij jongeren gedichten voordroegen, die zij op het Bevrijdingsfestival nogmaals mochten voordragen. Enkele activiteiten gingen na 5 mei nog door, bijvoorbeeld doordat de opbrengsten via sociale media gedeeld werden.

3.1.3 Beoogde doelen

Doelen – ministerie van BZK

Het doel van de subsidieregeling zoals door de subsidieverstrekker, het ministerie van BZK, geformuleerd in de subsidievoorwaarden en bevestigd in het groepsinterview, luidt: het creëren van (meer) kennis, bewustzijn en participatie bij burgers in relatie tot onderwerpen als democratie, rechtsstaat (grondrechten) en actief burgerschap in samenhang met het thema vrijheid, door middel van activiteiten die aanzetten tot nadere gedachtenvorming, dialoog of discussie.

“De doelen hebben te maken met de intrinsieke waarden die wij als ministerie willen uitdragen. Wij worden als ministerie van BZK gezien als de hoeder van de democratie, van de grondwet, van de grondrechten; daar horen wat praktische handvatten bij.”

(groepsinterview, 9 maart 2021, ministerie van BZK)

“Een doel is bewustwording van hoe goed wij het hebben in een vrij Nederland, dat het niet uitmaakt van wie je houdt, wat je afkomst is: dat vinden we belangrijk.”

(groepsinterview, 9 maart 2021, ministerie van BZK)

Doelen – Nationaal Comité

Het doel van de subsidieregeling zoals door de coördinator van de activiteiten, het Nationaal Comité, geformuleerd in het groepsinterview en de toekomstvisie, kunnen we als volgt samenvatten: tijdens de Bevrijdingsfestivals wordt, met focus op de drie pijlers van het ministerie van BZK (democratie, rechtsstaat en burgerschap), gevierd dat we vrij zijn: vrij sinds de Tweede Wereldoorlog, maar ook vrij in brede zin.

“Wij moeten ons realiseren dat een samenleving die vrij is alleen kan bestaan als helder is hoe de vrijheid van de ene burger zich verhoudt tot de vrijheid van de andere. (...) Het debat over vrijheid, de balans tussen grondrechten, is ook een discussie over de vraag: wat betekent het om in dit land te wonen, vrijheid te ervaren en te koesteren? Een doel is om de komende jaren het vieren van vrijheid ook vorm te geven door dit maatschappelijk gesprek te stimuleren.”

(document 158, Toekomstvisie Nationaal Comité 2015)

Doelen – Bevrijdingsfestivals

Op basis van de analyse van de projectaanvragen hebben we onderscheid gemaakt tussen vier doelen die door organisatoren van de veertien Bevrijdingsfestivals met de activiteiten in 2017-2020 worden nagestreefd.

Deze vier doelen zijn:

- vergroten bewustwording en kennis;
- stimuleren discussie en dialoog;
- kennismaking met anderen;
- en bevorderen participatie.

Er is ten slotte een groep activiteiten met overige doelen.

In Tabel 4 is per jaar te zien hoe vaak elk doel is voorgekomen in de projectaanvragen.⁸ De Tabel laat zien dat een meerderheid van de activiteiten is gericht op het vergroten van bewustwording en kennis, gevolgd door het stimuleren van discussie en dialoog. Het stimuleren van discussie en dialoog kwam vooral in 2019 veel voor: in 11 activiteiten is dit als doel genoemd.

Tabel 4 Aantal projectaanvragen per doel

Doel	Aantal activiteiten in 2017	Aantal activiteiten in 2018	Aantal activiteiten in 2019	Aantal activiteiten in 2020
Vergroten bewustwording en kennis	17	18	17	19
Stimuleren discussie en dialoog	5	6	11	8
Kennismaking met anderen	3	4	3	4
Bevorderen participatie	2	1	3	1
Overige doelen	2	2	3	2

We lichten de doelen die in de projectaanvragen van de organisatoren van de Bevrijdingfestivals voorkomen hieronder verder toe.

⁸ Hoewel we vooral hebben gekeken welke doelen in de projectaanvraag expliciet benadrukt/beargumenteerd worden, hebben veel activiteiten betrekking op meerdere doelen. Het aantal doelen per jaar is daarom opgeteld groter dan het aantal projectaanvragen per jaar.

Doel 1: Vergroten bewustwording en kennis

Dit doel is gericht op het vergroten van de bewustwording en kennis van met name jongeren ten aanzien van de centrale thema's (zie paragraaf 3.1.1). Meer specifiek is een doel bijvoorbeeld om jongeren bewust te maken van het feit dat zij in vrijheid leven en dat er nog steeds veel anderen in onvrijheid leven.

Doel 2: Stimuleren discussie en dialoog

Dit doel is gericht op het stimuleren van discussie en dialoog tussen verschillende (groepen) mensen over de centrale thema's (zie paragraaf 3.1.1). Waar het bij dialoog vooral gaat om leren over de mening van anderen, gaat het bij discussie vaak (ook) om het heroverwegen van de eigen mening. Meer specifiek wordt er bij dit doel bijvoorbeeld naar gestreefd om meningsvorming van jongeren te stimuleren en om samen de grenzen vrijheid van meningsuiting te verkennen.

Voorbeeld: Scholentour (Groningen)

Het gaat om meningsvorming, waarbij je je eigen ervaringen en opvattingen afzet tegen die van anderen, en daarmee voor jezelf een beeld vormt en keuzes maakt. Dat is belangrijk in een democratie, ook in het stemhokje. In een discussie is het belangrijk dat je ook begrip opbrengt voor de mening van anderen, en dat je leert argumenten te hanteren en voorbeelden aan te dragen.

Voorbeeld: Vrijheid van Meningsuiting (Den Haag)

De vrijheid van meningsuiting geldt als één van de meest belangrijke waarden in liberale democratieën. In elke moderne grondwet neemt dit een centrale plaats in, ook al zijn de daaruit voortvloeiende wettelijke regelingen cultureel verschillend. De laatste tijd staat het recht op vrijheid van meningsuiting weer in het centrum van maatschappelijke debatten. Hoever gaat de vrijheid van meningsuiting? Is er een recht op belediging? Waar begint aanzetten tot haat? Het doel van de activiteit is om samen uit te zoeken hoe ver de vrijheid van meningsuiting 'kan gaan'."

Doel 3: Kennismaking met anderen

Een ander doel is vaak om ontmoeting te creëren, en op deze manier jongeren/deelnemers kennis te laten maken met de achtergrond en leefwereld van anderen. De achterliggende gedachte hierbij is dat jongeren/deelnemers hierdoor hun eigen vooroordelen herzien, verbinding voelen met anderen, en meer respect ontwikkelen voor anderen. Vooral bij de Vrijheidsmaaltijden, maar ook bij de Mensenbieb, is kennismaking met anderen een belangrijk doel.

Voorbeeld: Get Together for Freedom (Brabant)

Er ontstaan gesprekken tussen de verschillende doelgroepen, op basis van de verhalen die ze gezien, gehoord, gezongen en geproefd hebben. Deze gesprekken ontstaan al tijdens de voorbereiding van de lunch, maar ook op Bevrijdingsdag zelf. Daarbij ontstaan duurzame relaties tussen personen uit verschillende doelgroepen. Bijvoorbeeld een bedrijf die mogelijkheden ziet voor een jongere of statushouder als werknemer. Of een jongere die een statushouder helpt in zijn woonomgeving met allerlei praktische en inhoudelijke zaken. Of een oudere en een jongere die elkaar opzoeken om verder te praten en te steunen.

Voorbeeld: Mensenbieb (Haarlem)

De Mensenbieb brengt bezoekers met elkaar in gesprek. Dat draagt bij aan verbinding en meer wederzijds begrip in de samenleving. In de Mensenbieb ontmoet je iemand die je anders niet zo snel persoonlijk zou spreken. Zoals je in een gewone bibliotheek een boek leent, zo 'leen' je in de Mensenbieb een ander mens. Zonder betaling mag je met hem of haar spreken en de verhalen leren kennen die schuilgaan achter een naam, een woord of een gezicht. De Mensenbieb-ontmoetingen kunnen je blik verruimen en werelden openen waar je geen weet van hebt."

Doel 4: Bevorderen participatie

Bij dit doel gaat het om het bevorderen van de participatie en betrokkenheid van met name jongeren bij de democratie, vooral door hen te motiveren een stem uit te brengen bij verkiezingen. Met jongeren wordt nagedacht over hun verantwoordelijkheid in

de maatschappij en hoe zij een verschil (kunnen) maken in de maatschappij van de toekomst.

Overige doelen

Er worden ook enkele andere doelen nagestreefd, vaak in combinatie met de eerdergenoemde doelen. Voorbeelden hiervan zijn om veteranen en vluchtelingen een kans te geven om hun verhaal te vertellen (Haarlem, Levende Gebeurtenissen, 2020) of dat senioren en veteranen genieten van de feestelijkheden van het festival (Overijssel, Bevrijdingsconcert, 2020).

Veranderingen door de jaren heen

In het groepsinterview met het ministerie van BZK, het Nationaal Comité en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals zijn enkele veranderingen genoemd in de inhoudelijke doelen van de afgelopen jaren. Allereerst wordt binnen alle respondentgroepen ervaren dat de Bevrijdingsfestivals steeds meer een inhoudelijke betekenis hebben gekregen, in plaats van een focus op het muziekprogramma. Daar zijn de gesubsidieerde activiteiten volgens hen essentieel bij geweest.

Daarnaast is door de respondenten van het ministerie van BZK opgemerkt dat de activiteiten de afgelopen jaren steeds meer gericht zijn op het vieren en in mindere mate op herdenken. De respondenten van het ministerie van BZK leggen uit dat de subsidieregeling niet alleen gericht is op de herdenking van de Tweede Wereldoorlog, maar ook op vrijheid in brede zin.

Tot slot wordt door de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals ervaren dat er meer verbinding is gecreëerd tussen de verschillende festivals doordat zij steeds meer gezamenlijk optrekken waardoor ze elkaar versterken. Daarnaast is er meer verbinding op het terrein van één festival doordat de activiteiten meer geïntegreerd met de rest van het programma worden

aangeboden waardoor de activiteiten plaatsvinden op de plek waar het publiek zich vooral bevindt.

3.1.4 Beoogde doelgroepen

Beoogde doelgroep – Ministerie van BZK

De doelgroep van de subsidieregeling betreft in eerste instantie alle burgers, maar de belangrijkste doelgroep zoals door de subsidieverstrekker, het ministerie van BZK, geformuleerd in het groepsinterview en in de subsidievoorwaarden betreft jongeren uit de leeftijdsgroep 15-25 jaar. Met name jongeren in het (v)mbo dienen met de activiteiten bereikt te worden. De focus op jongeren is in de afgelopen jaren toegenomen: de participatie van jongeren in de democratie is voor het ministerie van BZK steeds belangrijker geworden.

Tijdens het groepsinterview is gevraagd waarom het met name voor deze doelgroep belangrijk is om deel te nemen aan de activiteiten. Een eerste reden is dat in Nederland leerlingen pas op relatief late leeftijd onderwijs krijgen over democratie, rechtsstaat en burgerschap, en dat burgerschapsonderwijs in het (v)mbo nog minder goed verankerd is dan in andere onderwijstypen, waardoor kennis over, en interesse voor, democratie bij deze doelgroep beperkt is. Een tweede reden is dat de onderzoekers van de Universiteit Utrecht in hun onderzoeksrapport hebben aanbevolen om de activiteiten te focussen op jongeren tussen de 15-25 jaar, omdat zij in algemene zin minder goed werden bereikt.

Beoogde doelgroep – Nationaal Comité

Ook de leden van het Nationaal Comité geven in het groepsinterview aan dat de activiteiten met name gericht zijn op jongeren. Hierbij focussen ze zich in het bijzonder op jongeren in het mbo. Een eerste reden hiervoor is dat jongeren in het mbo over het algemeen minder goed bereikt worden met de activiteiten. Een

tweede reden waarom ze juist jongeren in het mbo willen bereiken met de boodschap over vrijheid, democratie en rechtsstaat, is omdat ze verwachten dat deze groep jongeren over het algemeen minder kennis heeft van democratie.

Beoogde doelgroep - Bevrijdingsfestivals

In Tabel 5 is op basis van de projectaanvragen in beeld gebracht op welke doelgroep(en) de activiteiten gericht zijn. We maken hierbij onderscheid tussen activiteiten waarbij is aangegeven dat het is gericht op alle leeftijdsgroepen en activiteiten waarbij *expliciet* is aangegeven dat het (ook) is gericht op jongeren. Omdat het ministerie van BZK in het bijzonder de wens heeft om jongeren in het (v)mbo te bereiken, hebben we ook in beeld gebracht welke activiteiten *expliciet* op jongeren in het (v)mbo zijn gericht.

De meeste activiteiten zijn gericht op meerdere doelgroepen tegelijkertijd. In 2017 was 71 procent van de activiteiten gericht op jongeren en 19 procent expliciet op jongeren in het (v)mbo. In 2018 waren iets meer activiteiten gericht op jongeren (76 procent) en iets minder op jongeren in het (v)mbo (14 procent). In 2019 was 70 procent van de activiteiten gericht op jongeren en 22 procent op jongeren in het (v)mbo. In 2020 waren in vergelijking met de andere jaren de meeste activiteiten gericht op jongeren (78 procent) en ook op jongeren in het (v)mbo (39 procent).

De Tabel laat zien dat de meerderheid van de activiteiten expliciet is gericht op jongeren (meestal in combinatie met andere doelgroepen). Een kleiner deel richt zich expliciet op jongeren in het (v)mbo. Beide aantallen nemen door de jaren heen toe. Er zijn ook activiteiten die zijn gericht op overige doelgroepen, zoals basisschoolleerlingen, muzikanten en statushouders.

Tabel 5 Beoogde doelgroep per activiteit

Jaar	Totaal aantal activiteiten	Aantal activiteiten gericht op alle leeftijdsgroepen	Aantal activiteiten expliciet gericht op jongeren (in het algemeen)	Aantal activiteiten expliciet gericht op jongeren (in het (v)mbo)	Aantal activiteiten expliciet gericht op andere doelgroep(en)
2017	21 (100%)	14 (67 %)	15 (71 %)	4 (19 %)	4 (19 %)
2018	21 (100%)	18 (86 %)	16 (76 %)	3 (14 %)	4 (19 %)
2019	23 (100%)	13 (57 %)	16 (70 %)	5 (22 %)	4 (17 %)
2020	23 (100%)	14 (61 %)	18 (78 %)	9 (39 %)	3 (13 %)

Noot. De activiteiten zijn vaak op meerdere doelgroepen gericht.

Een eerste opvallende bevinding met betrekking tot de beoogde doelgroepen, is dat in de projectaanvragen soms is aangegeven dat de doelgroep (alleen) jongeren betreft, maar hierbij een andere leeftijdsgroep is gehanteerd dan door het ministerie van BZK is gedefinieerd, bijvoorbeeld 13-35 jaar. In dit geval hebben we, naast jongeren, ook gecodeerd dat de activiteit op ‘alle leeftijdsgroepen’ is gericht, omdat de activiteit naast jongeren ook op volwassenen is gericht. Ten tweede valt op dat migranten en vluchtelingen vaak het thema zijn van een activiteit, bijvoorbeeld doordat zij hun verhalen vertellen over het leven in onvrijheid, maar zij zijn zelden ook (expliciet) de doelgroep van de activiteiten. Ten derde valt op dat tijdens de groepsinterviews met de organisatoren de doelgroep ‘jongeren in (v)mbo’ slechts één keer is genoemd.

3.1.5 Financiële middelen

Dankzij de subsidie van ± € 111.000,- die het ministerie van BZK jaarlijks verstrekt aan het Nationaal Comité, kan ieder Bevrijdingsfestival jaarlijks een bedrag van maximaal €5.000,- aanvragen bij het Nationaal Comité om de inhoudelijke activiteit(en) te organiseren. Het resterende subsidiebedrag van €40.000,- is bestemd voor het Nationaal Comité zelf, als coördinator van de activiteiten.

In 2017-2020 hebben alle organisatoren van de veertien Bevrijdingsfestivals het maximale bedrag van €5.000,- bij het Nationaal Comité aangevraagd en toegekend gekregen. Waar sommige organisatoren van Bevrijdingsfestivals het bedrag van €5.000,- besteden aan één activiteit, verdelen anderen het bedrag over meerdere activiteiten. Hoewel de activiteiten in 2020 (deels) niet door konden gaan vanwege de Coronacrisis, waren er op het moment van annuleren al wel kosten gemaakt en verplichtingen aangegaan. De Bevrijdingsfestivals mochten daarom de subsidiegelden houden en er hoefden geen evaluatieformulieren te worden ingevuld.

De activiteiten worden niet alleen door het ministerie van BZK gesubsidieerd. Meestal investeert de stichting van het regionale Bevrijdingsfestival, de gemeente/provincie en het Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg (vfonds) ook in de activiteiten. Andere voorbeelden van financiers zijn het lokale Verzetmuseum, de lokale Bibliotheek en/of mbo-instellingen.

In Tabel 6-8 is op basis van de begrotingen (n=60) per jaar te zien wat (afgerond in hele euro's) de totale kosten waren per activiteit en welk percentage hiervan is gedekt met de subsidie van het ministerie van BZK (€5.000,- per festival). De Tabellen laten zien dat de subsidie in 2017, 2018 en 2019 gemiddeld respectievelijk 37

procent, 34 procent en 45 procent van de totale kosten van de gesubsidieerde activiteiten van één Bevrijdingsfestival dekt. Naar verhouding wordt van de activiteiten in Groningen (2017, 2018) en Friesland (2019) het grootste deel gesubsidieerd door het ministerie van BZK, dit komt doordat de desbetreffende activiteiten naar verhouding minder door andere partijen (mede-)gefinancierd worden. Naar verhouding wordt van de activiteiten in Den Haag (2017, 2018), Brabant (2018, 2019) en Amsterdam (2017, 2018) het kleinste deel gesubsidieerd door het ministerie van BZK, dit komt doordat deze activiteiten ook van diverse andere partijen financiering ontvangen.

Tabel 6 Kosten per activiteit (2017)

Provincie	Aantal activiteiten	Totale kosten	% gesubsidieerd door BZK
Amsterdam	1	€ 30.000,-	17 %
Haarlem	3	€ 20.000,-	25 %
Den Haag	4	€ 42.870,-	12 %
Drenthe	2	€ 20.265,-	25 %
Flevoland	1	€ 10849,-	46 %
Friesland	3	€ 8966,-	56 %
Gelderland	1	€ 14.050,-	36 %
Groningen	1	€ 7.850,-	64 %
Limburg	1	€ 9.750,-	51 %
Overijssel	1	€ 16.350,-	31 %
Zuid-Holland	1	€ 10.500,-	48 %
Utrecht	1	€ 12.800,-	39 %
Zeeland	1	€ 16.300,-	31 %

Noot. De begroting uit 2017 van Brabant ontbreekt.

Tabel 7 Kosten per activiteit (2018)

Provincie	Aantal activiteiten	Totale kosten	% gesubsidieerd door BZK
Amsterdam	1	€ 30.000,-	17 %
Haarlem	2	€ 22.000,-	23 %
Den Haag	5	€ 49.935,-	10 %
Friesland	4	€ 10.434,-	48 %
Gelderland	1	€ 15.000,-	33 %
Groningen	1	€ 8.350,-	60 %
Brabant	1	€ 43.185,-	12 %
Zuid-Holland	1	€ 10.500,-	48 %
Utrecht	1	€ 12.700,-	39 %
Zeeland	1	€ 10.000,-	50 %

Noot. De begroting uit 2018 van Drenthe, Flevoland, Limburg en Overijssel ontbreken.

Tabel 8 Kosten per activiteit (2019)

Provincie	Aantal activiteiten	Totale kosten	% gesubsidieerd door BZK
Haarlem	2	€ 17.000,-	29 %
Den Haag	2	€ 19.325,-	26 %
Drenthe	4	€ 7.700,-	65 %
Flevoland	1	€ 11.175,-	45 %
Friesland	4	€ 6.332,-	79 %
Gelderland	1	€ 15.000,-	33 %
Groningen	1	€ 8.350,-	60 %
Limburg	1	€ 9.250,-	54 %
Brabant	1	€ 42.160,-	12 %
Overijssel	1	€ 22.500,-	22 %
Zuid-Holland	1	€ 12.000,-	42 %
Utrecht	1	€ 14.800,-	34 %
Zeeland	1	€ 16.000,-	31 %

Noot. De (volledige) begroting van Amsterdam ontbreekt.

3.2 Doeltreffendheid

De doeltreffendheid (effectiviteit) van de subsidieregeling verwijst naar de mate waarin de beoogde doelen dankzij de inzet van de onderzochte subsidieregeling worden gerealiseerd. Om de doelmatigheid van de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* te bepalen, kijken we naar een aantal criteria die we hieronder per paragraaf beschrijven. Hierbij maken we – waar relevant – onderscheid tussen de input van de verschillende respondentgroepen: het ministerie van BZK, het Nationaal Comité, en de regionale Bevrijdingsfestivals.

3.2.1 Gerealiseerde activiteiten

Op basis van de projectaanvragen⁹ en evaluatieformulieren¹⁰ die wij hebben ontvangen, kunnen we concluderen dat de subsidie van het ministerie van BZK heeft geresulteerd in 91 activiteiten¹¹ in de jaren 2017-2020. We hebben de projectaanvragen met de beschikbare evaluatieformulieren vergeleken, om in beeld te brengen in hoeverre de activiteiten zijn uitgevoerd zoals gepland.

Hierbij is het belangrijk om te vermelden dat de omschrijving in de evaluatieformulieren soms zeer beknopt was, waardoor het moeilijk is om met zekerheid vast te stellen dat de activiteiten daadwerkelijk zijn uitgevoerd zoals gepland. Met name in 2019 is de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals alleen gevraagd om een ‘verslag/opmerkingen’ per activiteit in te vullen, hierbij zijn geen aanvullende vragen gesteld.

⁹ Van het jaar 2017 missen wij van één provincie de projectaanvragen (Brabant), en van het jaar 2018 missen wij van twee provincie de projectaanvragen (Limburg en Overijssel). De gegevens van deze activiteiten kunnen wij daarom niet meenemen in de analyse en rapportage.

¹⁰ Van het jaar 2017 missen wij van drie provincies de evaluatieformulieren (Drenthe, Flevoland en Zeeland). De gegevens van deze activiteiten kunnen wij daarom niet meenemen in de analyse en rapportage.

¹¹ Mogelijk zijn er meer activiteiten uitgevoerd, maar hebben we daar geen projectaanvragen én geen evaluatieformulieren van ontvangen.

In Tabel 9 is een overzicht te zien van de gerealiseerde activiteiten.

Tabel 9 Overzicht gerealiseerde activiteiten

Doel	2017	2018	2019	2020
Activiteit uitgevoerd zoals gepland	17	21	20	0
Activiteit anders uitgevoerd	1	2	3	0
Activiteit met ontbrekende gegevens	4	0	0	23
Totaal activiteiten	22	23	23	23

In 2017 zijn 22 activiteiten aangevraagd. Van vier activiteiten hebben wij onvoldoende gegevens. Van de overige 18 activiteiten, zijn 17 activiteiten uitgevoerd zoals gepland. Eén activiteit (Scholenprojecten, Friesland) heeft op een andere manier plaatsgevonden dan gepland.

In 2018 zijn 23 activiteiten aangevraagd. Hiervan zijn 21 activiteiten uitgevoerd zoals gepland. Twee activiteiten (Politieke Ambtsdragers, Den Haag; Geef Vrijheid Door, Overijssel) hebben op een andere manier plaatsgevonden dan gepland. Dit betreft vooral kleine wijzigingen wat betreft de partners waarmee is samengewerkt.

In 2019 zijn 23 activiteiten aangevraagd. Hiervan zijn 20 activiteiten uitgevoerd zoals gepland. Drie activiteiten (Gastlessen, Drenthe; Fotobordenproject, Friesland; Vrijheidslunch, Overijssel) hebben anders plaatsgevonden dan gepland. Bij de eerste twee activiteiten geldt dat de geplande activiteit niet kon doorgaan en is vervangen door een nieuwe activiteit, bij de Vrijheidslunch geldt dat deze op een andere locatie heeft plaatsgevonden.

In 2020 zijn 23 activiteiten aangevraagd. De activiteiten in 2020 zijn als gevolg van de Corona-maatregelen grotendeels niet

doorgegaan. Er zijn geen evaluatieformulieren ingevuld, dus we hebben geen gegevens over wat er wel heeft plaatsgevonden.

3.2.2 Behaalde doelen

In deze paragraaf beschrijven we vanuit verschillende perspectieven in hoeverre de beoogde doelen behaald zijn. Hierbij zijn ook de bevorderende en/of belemmerende factoren die een rol spelen bij het behalen van de doelen beschreven. Tot slot lichten we toe waarom het volgens respondenten bij het beoordelen van de behaalde doelen belangrijk is om de activiteiten niet als geïsoleerd onderdeel van het bredere programma van de Bevrijdingsfestivals te beschouwen.

Behaalde doelen – Universiteit Utrecht

2018

Tijdens de Bevrijdingsfestivals in 2018, hebben onderzoekers van de Universiteit Utrecht aan deelnemers aan de activiteiten gevraagd of ze iets geleerd hebben van de activiteit, of ze door de activiteit zijn gaan nadenken, of er dingen zijn die ze anders gaan doen door de activiteit, en of ze de activiteit een goede manier vinden om stil te staan bij vrijheid. De deelnemers konden op een 5-puntsschaal antwoorden, waarbij 1 staat voor helemaal oneens met de stelling en 5 voor helemaal eens met de stelling.

Er zijn in 2018 deelnemers van vijf activiteiten op vier verschillende Bevrijdingsfestivals bevraagd:

- De Blikopener (Haarlem)
- De Mensenbieb (Haarlem)
- Debattenreeks (Groningen)
- Vrijheidslunch (Brabant)
- Fake! News Area (Zeeland)

Het onderzoek van de Universiteit Utrecht laat zien dat met name deelnemers aan de Mensenbieb (Haarlem), de Blikopener (Haarlem) en Fake! News Area (Zeeland) de stellingen positief hebben beoordeeld. Deelnemers zijn over het algemeen van mening dat de activiteit waaraan zij hebben deelgenomen leerzaam was en een goede manier om stil te staan bij vrijheid. Deze stellingen zijn gemiddeld met een 3 (neutraal) en een 4 (mee eens) beoordeeld. Deelnemers zijn over het algemeen echter *niet* van mening dat ze door de activiteit anders zijn gaan nadenken en daadwerkelijk dingen anders zijn gaan doen. Wat dat betreft lijken de activiteiten uit 2018 gemiddeld genomen dus weinig duurzame resultaten te hebben.

De onderzoekers hebben de deelnemers tevens gevraagd naar hun attitude ten opzichte van de thema's democratie, grondrechten en actief burgerschap. Waar dat mogelijk was, ging het om een voor- en nameting: één keer voor deelname aan de activiteit en één keer na deelname. In de andere gevallen zijn de reacties van de respondenten na deelname aan de activiteit vergeleken met die van een controlegroep bestaande uit bezoekers die van plan waren om aan de activiteiten deel te nemen, maar dat niet gedaan hebben. Het doel was om in beeld te brengen in hoeverre sprake is van meer bewustwording rond de thema's na deelname aan de activiteit dan ervoor. Hierbij is het relevant om te vermelden dat het zeer moeilijk haalbaar is om met één (eenmalige) activiteit gedachten van mensen significant te beïnvloeden. Toch laat het onderzoek enkele interessante, significante attitudeveranderingen zien.

1) *Vrijheidslunch (Brabant)*. Bij deelnemers aan de Vrijheidslunch is er geen significante verandering in attitude ten opzichte van de thema's democratie, grondrechten en actief burgerschap. Wel is te zien dat deelnemers na de activiteit meer plezier hebben in het

voeren van gesprekken met mensen die anders denken dan zichzelf denken.

2) *Debattenreeks (Groningen)*. Het onderzoek vermeldt twee bevindingen ten aanzien van de Debattenreeks. Allereerst zijn de deelnemers het na afloop van de activiteit, in vergelijking met vóór de activiteit, significant vaker *oneens* met de stelling 'Er wonen te veel buitenlanders in Nederland'. Dit wijst erop dat de deelnemers na de activiteit een positievere attitude hebben ten opzichte van de multiculturele samenleving. Daarnaast waren deelnemers na afloop van de activiteit, in vergelijking met vóór de activiteit, significant juist minder blij om in een democratie te wonen (mogelijk omdat zij het debat niet zo leuk vonden).

3) *Mensenbieb & Blikopener (Haarlem)*. Deelnemers aan de Mensenbieb waren het significant vaker *oneens* met de stelling dat het zonde van de tijd is om vrijwilligerswerk te doen, en significant *minder* eens met de stelling dat het belang van mensenrechten soms wordt overdreven. Dit wijst erop dat de deelnemers positievere attitudes hebben ten aanzien van vrijwilligerswerk en mensenrechten. De deelnemers aan de Blikopener gaven iets vaker aan blij te zijn om in een democratie te wonen dan de respondenten uit de controlegroep.

4) *Fake! News Area (Zeeland)*. Bij deelnemers aan de Fake! News Area is geen significante wijziging opgetreden in hun attitude ten opzichte van de thema's democratie, grondrechten en actief burgerschap. Wel hechten deelnemers aan de activiteit duidelijk meer belang aan privacy dan respondenten uit de controlegroep: zij maken zich significant meer zorgen over hun privacy online en vinden significant vaker dat de overheid meer moet doen om privacy online te beschermen.

2019

Tijdens de Bevrijdingsfestivals in 2019 zijn door onderzoekers van de Universiteit Utrecht nogmaals evaluatieve vragen gesteld aan deelnemers. Hoewel vrijwel alle vragen betrekking hadden op de mate waarin de deelnemers de activiteiten waardeerden (zie paragraaf 3.2.5), bieden de reacties van de deelnemers op de stelling ‘Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet’ ook inzicht in de mate waarin doelen van de activiteiten behaald zijn, omdat het creëren van bewustwording een veelgenoemd doel is. De deelnemers konden op een 5-puntsschaal antwoorden, waarbij 1 staat voor helemaal oneens met de stelling en 5 voor helemaal eens met de stelling.

Er zijn in 2019 deelnemers van zeven activiteiten, op zeven festivals bevraagd:

- Vrijheidslunch (Amsterdam)
- De Mensenbieb (Haarlem)
- In Vrijheid Kiezen voor Europa (Den Haag)
- Vrijheidslunch (Brabant)
- Vrijheidslunch (Overijssel)
- Beeldvormen '40 - '45 (Utrecht)
- Escape to Freedom (Zeeland)

In Tabel 10 zijn de uitkomsten weergegeven voor de stelling ‘Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet’ voor alle zeven activiteiten. De Tabel laat zien dat naar aanleiding van de Mensenbieb (Haarlem) en de Vrijheidslunch (Brabant) de gemiddelde score het hoogst is, en naar aanleiding van Escape to Freedom (Zeeland) en In Vrijheid Kiezen voor Europa (Den Haag) de gemiddelde score het laagst is.

Tabel 10 Uitkomsten stelling 'Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet'

Activiteit (2019)	Provincie/stad	Aantal respondenten (n=174)	Gemiddelde (schaal 1-5)
De Mensenbieb	Haarlem	30	2,93
Vrijheidslunch	Brabant	38	2,83
Vrijheidslunch	Amsterdam	31	2,68
Vrijheidslunch	Overijssel	22	2,60
Beeldvormen '40 - '45	Utrecht	11	2,40
Escape to Freedom	Zeeland	13	2,30
In Vrijheid Kiezen voor Europa	Den Haag	14	2,21

De Universiteit Utrecht concludeert dat – hoewel het niet mogelijk was om met zekerheid vast te stellen of er als gevolg van de activiteiten sprake is van een blijvende gedragsverandering ten aanzien van de thema's democratie, mensenrechten en vrijheid – de meeste deelnemers doorgaans van mening waren dat de activiteiten, met name activiteiten waarbij persoonlijke verhalen centraal stonden, bewustwording stimuleren.

Behaalde doelen – Ministerie van BZK & Nationaal Comité

Tijdens de groepsinterviews is aan de respondenten van het ministerie van BZK en het Nationaal Comité gevraagd in hoeverre zij vinden dat de beoogde doelen behaald zijn. Beide respondentengroepen geven aan dat naar hun mening die doelen zijn bereikt. Zij baseren hun oordeel daarover met name op de onderzoeken zoals uitgevoerd door de Universiteit Utrecht in 2018 en 2019.

Een bevorderende factor voor het behalen van de doelen is volgens leden van het Nationaal Comité een groot bereik door een aantrekkelijke programmering van artiesten:

“Bij meer bezoekers is er meer kans dat je mensen inhoudelijk iets kunt meegeven. Dus bezoekersaantallen zijn wel een belangrijke factor, maar ik denk niet dat je die als belangrijkste graadmeter moet gebruiken. Volgens mij is het veel belangrijker dat je de groep die er is, weet te bereiken.”

(groepsinterview, 24 maart 2021, Nationaal Comité)

Behaalde doelen – Bevrijdingsfestivals

Aan de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals is door het Nationaal Comité gevraagd om in het evaluatieformulier aan te geven of zij hun eigen, zoals in de projectaanvraag beschreven, doelen wel of niet behaald hebben. In de 24 evaluatieformulieren waarin deze vraag is beantwoord, is in alle 24 gevallen aangegeven dat de doelen behaald zijn. Sommige organisatoren geven daarbij een uitgebreide toelichting, andere benoemen alleen kort dát het doel behaald is.

In Tabel 11 zijn per doel verschillende toelichtingen uit de evaluatieformulieren weergegeven.

Tabel 11 Toelichting evaluatieformulieren bij behaalde doelen

Doel	Toelichting waarom doel behaald is
Vergroten bewustwording en kennis	<i>“Bij deze activiteit, waarbij jongeren de kans krijgen op een podium hun muzikale talenten te ontwikkelen, worden jongeren aan het denken gezet over vrijheid en hun eigen verantwoordelijkheid daarin. Tijdens de discussie is uitgebreid inhoudelijk stilgestaan bij onderwerpen zoals democratie en grondrechten, en is actief burgerschap opgepakt door manieren te bespreken waarop jongeren hun publiek kunnen betrekken via songteksten en performance. Een deel van de 22.000 festivalbezoekers hebben de optredens van de finalisten bijgewoond, waardoor meer bewustwording over het thema is gecreëerd.”</i> (Brabant, Play 4 Freedom, 2017)

“Na afloop van het project hebben de deelnemende jongeren aangegeven door het project anders over het begrip ‘vrijheid’ te denken.”

(Portretje Vrijheid, Friesland, 2019)

Stimuleren
discussie en
dialogo *“Inhoudelijk resultaat was vooral meetbaar door de activiteit van de discussies. Het publiek was erg actief en stelde veel vragen, er heeft dus zeker bewustwording en een positieve discussie over het thema vrijheid plaats gevonden.”*

(Speakers Corner, Friesland, 2019)

“Na de voorstelling ontstond een mooi inhoudelijk gesprek tussen gespreksleider, scholieren en het overige publiek. Vooral aan de hand van een persoonlijk verhaal van iemand uit het publiek ontstond een inhoudelijk gesprek over oorlog en (on)vrijheid.”

(Bevrijdingsdebat, Haarlem, 2019)

“Dit resulteerde in vurige debatten waar met name de vrijheid van meningsuiting uitvoerig werd besproken. De balans opmakend kunnen we concluderen dat Radio Freedom opnieuw een zeer waardevolle aanvulling op het reguliere programma-aanbod is, die het festival kans biedt jonge bezoekers aan zich te binden en op ludieke wijze te laten nadenken over de kernthema’s van het Bevrijdingsfestival, te weten: vrijheid, burgerschap, democratie en de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.”

(Radio Freedom, Zuid-Holland, 2019)

Kennismaking
met anderen *“Vanaf het moment dat de ‘bibliotheek’ open is gegaan, waren de levende boeken in gesprek met bezoekers van Bevrijdingspop en dat is de hele dag zo door gegaan. Er waren continue mooie, vrolijke, indringende gesprekken aan de gang.”*

(Haarlem, Mensenbieb, 2019)

“De jongeren hebben met statushouders gesproken over hun achtergrond, over leven in (on)vrijheid, de reden van hun vlucht en de hobbels die ze moeten nemen om een leven op te bouwen in Nederland. Tijdens de workshop, maar ook tijdens het event, werd al duidelijk dat er een band ontstond tussen de jongeren en de

statushouders. Door de persoonlijke verhalen van de statushouders leerden zij de impact zien van keuzes die je moet maken."

(Vrijheidslunch, Brabant, 2019)

Bevorderen participatie *"Met de jongeren die deel hebben genomen aan deze activiteit is gesproken over de wijze waarop zij participeren in onze democratie. Na deelname aan het project zijn steekproefsgewijs twee vragen gesteld aan de jongeren. Allereerst is gevraagd of de activiteit heeft bijgedragen tot nieuwe inzichten met betrekking tot vrijheid, grondrechten en democratie. Ruim de helft van de deelnemers geeft aan dat dit het geval is. Daarnaast is gevraagd welke nieuwe inzichten dat zijn en wat ze hiermee gaan doen. Ongeveer 70 procent van de jongeren die hier in eerste instantie weinig waarde aan hechtte, is wat dit betreft tot nieuwe inzichten gekomen en gaat een volgende keer wel stemmen. Door met deze vragen af te sluiten kreeg de activiteit een activerend karakter. Deelnemers zijn namelijk weggegaan met het idee op welke wijze ze invulling kunnen geven aan hun nieuwverworven inzichten."*

(Geef Vrijheid door, Limburg, 2017)

Om de resultaten uit de evaluatieformulieren verder te duiden, is tijdens de groepsinterviews tevens aan de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals gevraagd in hoeverre zij van mening zijn dat de beoogde doelen behaald zijn. Ook hier is het beeld dat de beoogde doelen behaald zijn.

Verschillende respondenten hebben benadrukt dat een van de grootste successen van de Bevrijdingsfestivals is dat de inhoudelijke component van de Bevrijdingsfestivals steeds sterker is geworden en dat dit ook bekend is geworden bij de bezoekers:

“Ons grootste succes gezamenlijk is eigenlijk dat we bijna nooit meer de kritiek horen die we vroeger nog weleens hoorden, namelijk dat je bij het Bevrijdingsfestival met een biertje in je hand de ‘vrijheid’ viert. Mensen hadden een heel ander beeld bij het festival dan wijzelf, maar dat is veranderd. We zijn daar samen in geslaagd.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

Kanttekening

Verschillende organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben tijdens de interviews echter een kanttekening genoemd bij het beoordelen van de mate waarin de doelen van de activiteiten zijn behaald. Zij benadrukken dat het ingewikkeld is om per activiteit te beoordelen of het beoogde doel is behaald, omdat de activiteiten samen met de rest van het programma van het Bevrijdingsfestival één geheel vormen. Het muziekprogramma van de Bevrijdingsfestivals maakt geen onderdeel uit van de gesubsidieerde activiteiten, maar heeft wel invloed op de mate waarin de doelen van de gesubsidieerde activiteiten behaald (kunnen) worden:

“De wijze waarop wij ons moeten verantwoorden voor de subsidie is aan de hand van de gesubsidieerde activiteiten. Wij mogen ons niet verantwoorden met ‘het grote verhaal’. Dat is soms moeilijk, want wij zijn juist van ‘het grote verhaal’: de activiteiten vormen één onderdeel van de vele dingen die we doen op 5 mei. Daar ligt het rendement, maar dat is projectmatig complex te vangen. (...) Ik ben het ermee eens dat de aaneenschakeling van alle activiteiten het totaal maakt. Dat zijn de versterkende elementen. De activiteiten hebben de programmering nodig, en andersom. In dat spanningsveld komt het Bevrijdingsfestival samen.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

3.2.3 Bereikte doelgroepen

In deze paragraaf beschrijven we vanuit verschillende perspectieven in hoeverre de beoogde doelgroep bereikt is. De beoogde doelgroep van de activiteiten betreft met name jongeren van 15-25 jaar in het (v)mbo, maar er zijn ook activiteiten met (deels) een andere doelgroep (zie paragraaf 3.1.4). We gaan bovendien in op de bevorderende en/of belemmerende factoren die daarbij een rol spelen.

Bereikte doelgroep – Universiteit Utrecht

2018

Tijdens de Bevrijdingsfestivals in 2018 hebben onderzoekers van de Universiteit Utrecht in beeld gebracht in hoeverre de organisatoren erin slagen om vooral jongeren in het (v)mbo te bereiken met de activiteiten.

Er zijn vijf activiteiten onderzocht:

- De Blikopener (Haarlem)
- De Mensenbieb (Haarlem)
- Debattenreeks (Groningen)
- Vrijheidslunch (Brabant)
- Fake! News Area (Zeeland)

In Tabel 12 staat per activiteit wat in 2018 de gemiddelde leeftijd was van de deelnemers, welk percentage uit jongeren bestond (15-25 jaar) en welke percentage een (v)mbo-opleiding volgt of heeft gevolgd.

Tabel 12 Bereikte doelgroep activiteiten 2018

Activiteit (2018)	Provincie/stad	Gemiddelde leeftijd	% jongeren	%(v)mbo
Debattenreeks	Groningen	15-25	100	-
Fake! News Area	Zeeland	33	54	50
De Mensenbieb	Haarlem	33	50	28
De Blikopener	Haarlem	36	35	24
Vrijheidslunch	Brabant	56	8	27

In deze Tabel is te zien dat de gemiddelde leeftijd alleen bij de Debattenreeks (Groningen) samenvalt met de beoogde leeftijdsgroep van 15-25 jaar, bij de andere activiteiten ligt de gemiddelde leeftijd iets hoger. Dat de gemiddelde leeftijd van de deelnemers van de Vrijheidslunch hoger is dan bij de andere activiteiten, heeft er mee te maken dat ouderen die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt, bewust bij deze activiteit betrokken zijn.

Ook is te zien dat aan elke activiteit jongeren hebben deelgenomen. Bij de Debattenreeks (Groningen) waren alle deelnemers jongeren, omdat dit op scholen voor voortgezet onderwijs werd georganiseerd. Bij Fake! News Area (Zeeland) en De Mensenbieb (Haarlem) was het percentage jongeren (meer dan) de helft, dus minimaal de helft van de onderzochte deelnemers was jonger dan 26 jaar.

De Tabel laat ook zien dat het percentage deelnemers met een (v)mbo-opleiding gemiddeld lager ligt dan de helft, alleen bij Fake! News Area is het percentage deelnemers met een (v)mbo-opleiding de helft. Bij de Debattenreeks noemt de Universiteit Utrecht in de Tabel geen deelnemersaantallen, maar wordt wel toegelicht dat de debatten met name in vmbo-klassen zijn georganiseerd, en daarnaast ook in enkele havo- en/of vwo-klassen.

De Universiteit Utrecht heeft tot slot onderzocht welk percentage van de deelnemers in de leeftijdsgroep 15-25 jaar valt én een (v)mbo-opleiding volgt. Bij de Debattenreeks (Groningen) en Fake! News Area (Zeeland) is dit het geval bij meer dan een kwart van de deelnemers, bij de andere activiteiten is dat minder dan een kwart.

2019

Tijdens de Bevrijdingsfestivals in 2019 hebben onderzoekers van de Universiteit Utrecht opnieuw in beeld gebracht in hoeverre de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals erin slagen om (vooral) jongeren in het (v)mbo te bereiken met de activiteiten.

Er zijn acht activiteiten onderzocht:

- Vrijheidslunch (Amsterdam)
- De Mensenbieb (Haarlem)
- In Vrijheid Kiezen voor Europa (Den Haag)
- Vrijheidslunch (Brabant)
- Vrijheidslunch (Overijssel)
- Radio Freedom (Zuid-Holland)
- Beeldvormen '40 - '45 (Utrecht)
- Escape to Freedom (Zeeland)

In Tabel 13 staat per activiteit welk aantal en percentage in 2019 jongeren (15-25 jaar) deelnam, en welk aantal en percentage jongeren met een (v)mbo-opleiding. In deze Tabel is te zien dat de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals er goed in slagen om jongeren bij de activiteiten te betrekken: bij vijf van de acht activiteiten valt meer dan de helft van de deelnemers in de leeftijdsgroep 15-25 jaar. Ook wordt duidelijk dat doorgaans bijna een derde van de deelnemers aan de activiteiten afkomstig is uit de groep jongeren met een (v)mbo-opleiding. Bij Escape to Freedom (Zeeland) en In Vrijheid Kiezen voor Europa (Den Haag) gold dat voor ongeveer de helft van de deelnemers.

Tabel 13 Bereikte doelgroep activiteiten 2019

Activiteit (2018)	Provincie/stad	N jongeren (%)	N jongeren in(v)mbo (%)
Escape to Freedom	Zeeland	23 (61%)	20 (52%)
In Vrijheid Kiezen voor Europa	Den Haag	19 (51%)	13 (48%)
Beeldvormen '40 - '45	Utrecht	56 (74%)	29 (38%)
De Mensenbieb	Haarlem	32 (67%)	18 (38%)
Vrijheidslunch	Brabant	31 (37%)	23 (28%)
Vrijheidslunch	Overijssel	33 (37%)	24 (27%)
Radio Freedom	Zuid-Holland	53 (72%)	20 (27%)
Vrijheidslunch	Amsterdam	12 (31%)	5 (13%)

Bereikte doelgroep – Ministerie van BZK & Nationaal Comité

In de groepsinterviews met het ministerie van BZK en het Nationaal Comité geven de gespreksdeelnemers aan dat het per activiteit verschilt in hoeverre de beoogde doelgroep wordt bereikt. De respondenten van het Nationaal Comité geven aan dat het over het algemeen lukt om jongeren te bereiken. Hun oordeel is met name gebaseerd op de onderzoeken van de Universiteit Utrecht en de evaluatieformulieren van de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals in 2017-2019.

Bereikte doelgroep – Bevrijdingsfestivals

Aan de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals is door het Nationaal Comité in 2017 gevraagd om in het evaluatieformulier aan te geven of zij de in de projectaanvraag beschreven doelgroep wel of niet bereikt hebben. In 2018 en 2019 is dat niet gevraagd, maar hebben enkele organisatoren hier wel iets over vermeld. Van alle 23 evaluatieformulieren waarin is aangegeven of de doelgroep wel of niet bereikt is, is in alle 23 evaluatieformulieren aangegeven dat de doelgroep bereikt is.

Hierbij zijn drie punten belangrijk om te vermelden. Allereerst is door sommige organisatoren de doelgroep ‘jongeren’ breder gedefinieerd dan door het ministerie van BZK: waar het ministerie van BZK de leeftijdsgroep 15-25 jaar aanhoudt, werd in sommige projectaanvragen de leeftijdsgroep 15-35 jaar aangehouden. In dit geval is de kans dat in de evaluatieformulieren is aangegeven dat de beoogde doelgroep ‘jongeren’ is bereikt dus groter. Ten tweede is de organisatoren gevraagd om in de evaluatieformulieren aan te geven of zij de *door hun* beoogde doelgroep bereikt hebben. Enkele organisatoren streefden ernaar om andere doelgroepen dan jongeren te bereiken (zie Tabel 5). Dat zij hebben aangegeven dat de beoogde doelgroep bereikt is, hoeft in deze gevallen dus niet te betekenen dat er (ook) jongeren bereikt zijn. Tot slot, hoewel in de evaluatieformulieren regelmatig is aangegeven dat de doelgroep bereikt is, is als antwoord op de vraag wat verbeterpunten zijn, vaak ook aangegeven dat het bereik – onder andere onder jongeren – nog een verbeterpunt is. Dit laat zien dat, hoewel er jongeren bereikt zijn, sommige organisatoren deze doelgroep in de toekomst nog meer willen betrekken.

Er staan vrijwel geen toelichtingen in de evaluatieformulieren over de bereikte doelgroep: de organisatoren hoefden in 2017 alleen ‘ja’ of ‘nee’ in te vullen op de vraag of de beoogde doelgroep bereikt was. Om de resultaten uit de evaluatieformulieren te kunnen duiden, is daarom tijdens de groepsinterviews verder ingegaan op deze vraag. In de reacties op deze vraag gaat het vaak over *hoeveel* mensen er zijn bereikt, en minder over *wie* er zijn bereikt. Wel komt naar voren dat het bij sommige activiteiten na enkele jaren inmiddels beter lukt om scholen – en dus jongeren – bij de activiteiten te betrekken, en dat een aantrekkelijk muziekprogramma een goed middel is om jongeren te bereiken.

3.2.4 Behaald bereik

In deze paragraaf beschrijven we in hoeverre het beoogde aantal en type deelnemers bereikt is. Ook lichten we toe waarom het volgens respondenten bij het beoordelen van het behaalde bereik belangrijk is om naast het directe bereik, ook rekening te houden met het (soms moeilijk te meten) indirecte bereik.

Behaald bereik – Bevrijdingsfestivals

In de projectaanvragen is de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals door het Nationaal Comité gevraagd het beoogde bereik (in aantallen deelnemers) in te vullen. In de evaluatieformulieren ging het om het behaalde bereik. Er is niet gevraagd om een toelichting.

Duidelijk is dat de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals het beoogde en het behaalde bereik op verschillende manieren interpreteren:

- soms is het directe aantal bezoekers genoemd: de daadwerkelijke deelnemers aan een activiteit;
- soms is (ook) het indirecte aantal bezoekers genoemd: degenen die via sociale media worden bereikt en/of degenen die worden bereikt doordat zij langslopen en daardoor kennis nemen van de activiteit;
- soms zijn (alleen) degenen benoemd die vanuit een schoolproject deelnemen en/of die een rol hebben gespeeld in de organisatie van de activiteit;
- soms is niet duidelijk waarop het genoemde aantal is gebaseerd.

Naast de verschillende interpretaties van het beoogde en behaalde bereik, is er ook een grote variatie in de aantallen die zijn genoemd. Waar het directe bereik is ingevuld, gaat het vaak om kleinere aantallen, waar (ook) het indirecte bereik is ingevuld, gaat het vaak om grotere aantallen. Dit maakt het lastig om betrouwbare vergelijkingen te maken tussen het beoogde en behaalde bereik van verschillende activiteiten.

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben het bereik per activiteit op verschillende manieren bijgehouden. Het directe bereik is bijvoorbeeld geregistreerd door de deelnemers die aanwezig zijn tijdens de activiteit te tellen, of door – wanneer deelnemers een product achterlaten – na afloop van de activiteit deze producten te tellen. Het indirecte bereik is vaak geregistreerd door het aantal volgers en/of reacties op sociale media bij te houden.

In Tabel 14 is op basis van de projectaanvragen (n=49)¹² het gemiddelde beoogde bereik per jaar weergegeven.

Tabel 14 Beoogd bereik

Jaar	Aantal activiteiten (n=49)	Gemiddeld beoogd bereik
2017	16	> 5000
2018	13	> 4000
2019	20	> 9000

In Tabel 15 is op basis van de projectaanvragen (n=59)¹³ het gemiddelde behaalde bereik per jaar weergegeven.

Tabel 15 Behaald bereik

Jaar	Aantal activiteiten (n=59)	Gemiddeld behaald bereik
2017	15	> 600
2018	23	> 2100
2019	22	> 900

¹² De projectaanvragen uit 2020 zijn niet meegenomen, omdat deze activiteiten niet hebben plaatsgevonden als gevolg van COVID-19. Ook de projectaanvragen waar geen beoogd bereik is ingevuld, zijn niet meegenomen. Daarom zijn er 49 projectaanvragen in de Tabel opgenomen, in plaats van het totale aantal projectaanvragen (88).

¹³ De projectaanvragen uit 2020 zijn niet meegenomen, omdat deze activiteiten niet hebben plaatsgevonden als gevolg van COVID-19. Ook de projectaanvragen waar geen behaald bereik is ingevuld, zijn niet meegenomen. Daarom zijn er 59 projectaanvragen in de Tabel opgenomen, in plaats van het totale aantal projectaanvragen (88).

We zien in Tabel 14-15 dat het gemiddelde behaalde bereik in 2017-2019 achterblijft bij het gemiddelde beoogde bereik. Mogelijk komt dit doordat organisatoren bij het behaalde bereik alleen het directe bereik hebben vermeld, en bij het beoogde bereik (ook) het indirecte bereik. Hierbij is het tevens belangrijk om te vermelden dat, hoewel alle Bevrijdingsfestivals van het ministerie van BZK evenveel subsidie ontvangen (€5.000,- per festival), de grootte van het terrein, de tijdsduur van de activiteit, de totale kosten en hoeveelheid financiers per festival sterk verschilt. Ook het beoogde en behaalde bereik van de verschillende festivals verschilt daardoor sterk.

Een meer specifieke vergelijking van het beoogde en het behaalde bereik per festival¹⁴ laat zien dat er enkele activiteiten zijn waarbij het beoogde en het behaalde bereik gelijk zijn aan elkaar. Voorbeelden hiervan zijn The Art of Freedom (Flevoland, 2017) en Journalist van de Vrede (Den Haag, 2020). Er zijn daarnaast bijna evenveel activiteiten waarbij het behaalde bereik hoger is dan het beoogde bereik, als activiteiten waarbij het behaalde bereik lager is dan het beoogde bereik. Er zijn enkele activiteiten met een aanzienlijk hoger behaald bereik dan werd beoogd. Voorbeelden hiervan zijn de Twee Gezichten van Onze Bevrijders in 2018 (Drenthe; 2000 verwacht en 2875 behaald; 875 deelnemers meer dan beoogd) en Open Joodse Huizen in 2018 (Amsterdam; 2500 verwacht en 3043 behaald; 543 deelnemers meer dan beoogd). Een activiteit waarbij het behaalde bereik aanzienlijk lager was dan werd beoogd, is bijvoorbeeld de Culturele Apotheek in 2019 (Drenthe; 2000 verwacht en 1500 behaald; 500 deelnemers minder dan beoogd).

¹⁴ Ook hier zijn de projectaanvragen uit 2020 en de projectaanvragen waar geen beoogd/behaald bereik is ingevuld, niet meegenomen. Daarnaast zijn de activiteiten waarbij het verschil tussen beide getallen extreem groot is, bijvoorbeeld doordat bij het beoogde bereik een indirect bereik is ingevuld en bij het behaalde bereik een direct bereik is ingevuld, niet meegenomen. Een voorbeeld is een Bevrijdingsfestival in 2019 met een beoogd bereik van 30.000 en een behaald bereik van 200.

Kanttekening

Uit de groepsinterviews met de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals kwam naar voren dat zij het bij het beoordelen van het behaalde bereik belangrijk vinden om naast het directe bereik, ook rekening te houden met het (soms moeilijk te meten) indirecte bereik. Soms lijkt het namelijk alsof activiteiten een klein publiek bereiken, terwijl informatie over de activiteit, en ervaringen met de activiteit, ook het grotere publiek van het festival bereiken. Een voorbeeld betreft de stadsbussen die elk jaar op het Bevrijdingsfestival in Den Haag ingezet worden: in de bus zelf komen relatief weinig mensen in aanraking met de activiteit, maar de activiteit wordt ook getoond op de schermen tussen de grote acts door, en de mensen die in de bus zijn geweest delen hun verhalen met andere bezoekers van het festival. Het indirecte bereik is daarom (veel) groter dan het directe bereik.

“De impact zit niet zozeer in het aantal hoofden dat aan een dergelijke activiteit deelneemt. Wij maakten ooit samen met leerlingen Droomdekens voor vluchtelingen op Lesbos. De leerlingen hadden het daar dan thuis over, waardoor hun ouders naar ons kwamen met vragen over de situatie in Lesbos. Daar zit ook het effect van de activiteiten. Het gaat oneindig veel verder dan de bezoekersaantallen op de festivals.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

“In de evaluatieformulieren van de subsidie worden we altijd gevraagd om aantallen te noemen, maar die aantallen zijn helemaal niet altijd zichtbaar. De impact is vaak vele malen groter dan het aantal mensen dat direct betrokken was. Het project wordt uitgevoerd op 5 mei, maar daarna lezen veel mensen erover, en ook in het voortraject is er aandacht aan geschonken. Dus het is moeilijk om aan te geven hoeveel mensen de activiteit bereikt heeft.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

3.2.5 Waardering activiteiten volgens verschillende respondentengroepen

Over de waardering van de activiteiten is informatie te vinden in de onderzoeken van de Universiteit Utrecht, het groepsinterview met het ministerie van BZK, de toekomstvisie van het Nationaal Comité en de evaluatieformulieren van de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals.

Waarderingen – Universiteit Utrecht

2018

In 2018 hebben onderzoekers van de Universiteit Utrecht alle deelnemers gevraagd de activiteit een cijfer te geven van 0-10. In Tabel 16 staan de gemiddelde rapportcijfers voor vijf activiteiten weergegeven. De Tabel laat zien dat alle activiteiten minstens met een voldoende beoordeeld. Alle activiteiten worden dus redelijk tot heel positief ontvangen door de deelnemers.

Tabel 16 Gemiddelde rapportcijfers (2018)

Activiteit	Provincie	Gemiddeld rapportcijfer
De Mensenbieb	Haarlem	8,87
De Blikopener	Haarlem	8,46
Vrijheidslunch	Brabant	7,72
Fake! News Area	Zeeland	7,36
Debattenreeks	Groningen	6,15

Voorbeelden van punten waar deelnemers positief over waren, zijn: een goede sfeer (Vrijheidslunch, Brabant), veel interactie en persoonlijke verhalen die aan het denken zetten (De Blikopener, Haarlem), de warme, interessante, open, gezellige en indrukwekkende gesprekken (De Mensenbieb, Haarlem), en de duidelijke, leuke en leerzame activiteit (Fake! News Area, Zeeland).

In de Tabel is tevens te zien dat de Debattenreeks het laagst wordt beoordeeld. Dit is de enige van de vijf activiteiten waar leerlingen verplicht aan moesten deelnemen. Veel leerlingen gaven in de open antwoorden echter wel aan dat ze het fijn vonden om hun mening te kunnen geven tijdens het debat, dat de organisatie goed was, en dat er leuke stellingen waren over actuele onderwerpen.

In het onderzoek van de Universiteit Utrecht in 2018 zijn ook enkele negatieve punten naar voren gekomen, allemaal vanuit het perspectief van de deelnemers. Voorbeelden hiervan zijn dat de deelnemers tijdens de activiteit niet alles konden verstaan door harde muziek van de podia, dat de begeleiders tijdens debatten te veel aan het woord waren, en dat er naar verhouding te weinig vluchtelingen aanwezig waren bij een activiteit waarbij jongeren samen met vluchtelingen een Vrijheidslunch organiseerden.

2019

Ook in 2019 hebben onderzoekers van de Universiteit Utrecht alle deelnemers (N=174) gevraagd de activiteit een cijfer te geven van 0-10. In Tabel 17 staan de gemiddelde rapportcijfers voor acht activiteiten weergegeven. De Tabel laat zien dat de gemiddelde cijfers over de hele linie nog hoger zijn dan de gemiddelde cijfers die door deelnemers in 2018 zijn gegeven: het gemiddelde van alle cijfers lag toen op een 7,5 en in 2019 op een 8,0.¹⁵ Er zijn geen onvoldoendes gegeven door deelnemers.

¹⁵ Er zijn in 2019 andere activiteiten onderzocht dan in 2018. Daarnaast zijn de deelnemers aan de debattenreeks in Groningen niet bevroegd, er zijn namelijk alleen deelnemers bevroegd waarbij deelname vrijwillig was. Deelname aan de debattenreeks was verplicht.

Tabel 17 Gemiddelde rapportcijfers (2019)

Activiteit	Provincie	Gemiddeld rapportcijfer
Vrijheidslunch	Amsterdam	7,8
De Mensenbieb	Haarlem	8,5
In Vrijheid Kiezen voor Europa	Den Haag	7,5
Vrijheidslunch	Brabant	8,6
Vrijheidslunch	Overijssel	8,0
Radio Freedom	Zuid-Holland	7,5
Beeldvormen '40 - '45	Utrecht	8,1
Escape to Freedom	Zeeland	7,3

Waarderingen – Ministerie van BZK

Tijdens het groepsinterview met het ministerie van BZK werd duidelijk dat de respondenten veel waardering hebben voor de activiteiten. Met name de creativiteit waarmee activiteiten worden bedacht, de opbrengsten die worden behaald met relatief kleine budgetten, en de samenwerking met inhoudelijke partners wordt gewaardeerd.

“Bijvoorbeeld de activiteit Mensenbieb: in gesprek gaan met mensen die ergens anders vandaan komen en een hele historie hebben, misschien een vluchtverhaal vertellen. Dat maakt dingen heel erg duidelijk, heel praktisch. Dat vind ik mooi. Ik was altijd blij met de activiteiten die ik doorgestuurd kreeg. Zo leuk, praktisch en creatief.”

(groepsinterview, 9 maart 2021, ministerie van BZK)

Waarderingen – Nationaal Comité

Ook in de toekomstvisie van het Nationaal Comité blijkt dat zij de activiteiten waarderen, zowel de activiteiten die al zijn uitgevoerd als de plannen die er nog zijn.

“Wij zijn verheugd over de wijze waarop de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals opereren en van plan zijn om de festivals – waaraan jaarlijks door meer dan een miljoen mensen wordt deelgenomen – nog meer inhoud te geven, zonder afbreuk te doen aan het feestelijke festivalkarakter.”

(document 158, Toekomstvisie Nationaal Comité 2015)

Waarderingen – Bevrijdingsfestivals

Ook in de evaluatieformulieren die de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben ingevuld, worden uitsluitend positieve waarderingen genoemd. Soms is dat de waardering van de organisatie van het Bevrijdingsfestival, maar in overgrote meerderheid gaat het om waardering vanuit het perspectief van de deelnemers. De beoordelingen zijn met name verzameld door na afloop aan de deelnemers te vragen wat zij van de activiteit vonden, soms betreft het waarderingen ‘uit de wandelgangen’. Voorbeelden van positieve punten zijn dat er goede gesprekken of interessante inzichten ontstaan, en dat de deelnemers volgend jaar nog eens willen deelnemen.

3.2.6 Meest succesvolle activiteiten

Succesvolle activiteiten – Ministerie van BZK & Nationaal Comité

Tijdens de groepsinterviews zijn verschillende succesvolle activiteiten genoemd. De respondenten van het ministerie van BZK geven aan dat de Mensenbieb (Haarlem), de Escape Van (Friesland) en de Vrijheidsmaaltijden (Amsterdam, Brabant, Overijssel) succesvolle activiteiten zijn, met name omdat deelnemers deze activiteiten leuk vinden en het daardoor beter beklijft. Ook het Nationaal Comité vindt de Escape Van succesvol, volgens hen is het voor jongeren interessanter om door middel van een Escape Van in aanraking te komen met de thema’s die ze willen meegeven, dan door bij een debat aan te sluiten.

Daarnaast zijn de respondenten van het ministerie van BZK en het Nationaal Comité enthousiast over activiteiten waarbij beelden of foto's worden tentoongesteld (bijvoorbeeld bij de Vrijheidsroute in Den Haag), omdat 'beeldende activiteiten' door iedereen gezien worden en langer meegaan dan alleen de duur van het festival.

Succesvolle activiteiten – Bevrijdingsfestivals

In de evaluatieformulieren is de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals in 2017 door het Nationaal Comité gevraagd om aan te geven wat het beste is van de activiteit. Het gaat hier dus om de factoren die een activiteit succesvol maken.

Er zijn verschillende succesfactoren naar voren gekomen:

- De persoonlijke verhalen die gedeeld worden, leveren unieke ervaringen op die mensen weer verder vertellen.
- Het eigenaarschap dat jongeren ervaren wanneer zij een belangrijke taak hebben in de organisatie van een activiteit.
- Dat jongeren tijdens de activiteit actief nadenken, en met elkaar in debat gaan over onderwerpen waar ze normaliter minder over nadenken zoals vrijheid, democratie en rechtsstaat.
- Op een toegankelijke, laagdrempelige en speelse manier complexe thema's aan de orde stellen.

3.3 Doelmatigheid

De doelmatigheid (efficiëntie) van de subsidieregeling verwijst naar de mate waarin de beoogde doelen tegen de (laagst mogelijke) inspanningen en uitgaven wordt bewerkstelligd. Om de doelmatigheid van de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* te bepalen, kijken we naar een aantal criteria die we hieronder per paragraaf beschrijven. Hierbij maken we – waar relevant – onderscheid tussen de input van de verschillende respondentgroepen: het ministerie van BZK, het Nationaal Comité, en de regionale Bevrijdingsfestivals.

3.3.1 Verhouding financiële middelen en doelen

In deze paragraaf richten we ons op de (gepercipieerde) verhouding tussen de financiële middelen en de doelen die werden nagestreefd. Om dit in beeld te brengen, is tijdens alle groepsinterviews gevraagd in hoeverre de respondenten vonden dat de subsidie en eventuele andere beschikbare middelen toereikend waren om de beoogde doelen te behalen: was dat ook met minder subsidie mogelijk geweest, of is er juist meer subsidie nodig? Een kanttekening hierbij is dat het, doordat de activiteiten door verschillende partijen worden gefinancierd, ingewikkeld is om de verhouding tussen de subsidie van het ministerie van BZK en de behaalde doelen te bepalen. Daarom is door respondenten vooral gesproken over de *bijdrage* die de subsidie heeft gehad aan het behalen van de doelen.

Financiële middelen – Ministerie van BZK

De respondenten van het ministerie van BZK zijn van mening dat de subsidie voldoende is geweest voor het behalen van de doelen. Het relatief beperkte bedrag heeft volgens hen zeer mooie activiteiten opgeleverd met een behoorlijk bereik. Hierbij benadrukken zij – op basis van de uitkomsten van het evaluatieonderzoek naar de doeltreffendheid en doelmatigheid

van de subsidieregeling uit 2015 – wel dat het meten van de effecten van de subsidieregeling, bijvoorbeeld de effecten op de bewustwording van jongeren, moeilijk is. Om deze reden hebben zij in 2018 en 2019 de Universiteit Utrecht opdracht gegeven specifiek daarnaar onderzoek te doen. Maar ook dan blijft het lastig om te bepalen wat het effect is van de activiteiten. Toch zijn de respondenten van het ministerie van BZK van mening dat de subsidieregeling zeker maatschappelijke meerwaarde heeft en dat de aanbevelingen uit de onderzoeken helpen om de effecten van de activiteiten te vergroten.

Financiële middelen – Nationaal Comité

De leden van het Nationaal Comité waarderen de subsidieregeling, vinden dat de subsidie goede opbrengsten heeft, en ervaren dat er weinig geld bij het Nationaal Comité blijft ‘hangen’ waardoor het allemaal aan de activiteiten besteed kan worden. Zij benadrukken echter ook dat de subsidie in verhouding tot het totaalbedrag een relatief kleine bijdrage is: als er meer wordt gesubsidieerd, zouden ze veel meer kunnen bereiken met de activiteiten:

“Het geld wordt goed besteed, maar inhoudelijk zouden we meer willen investeren. (...) Als je de doelen wilt aanscherpen, zou je dat ook met de middelen moeten doen.”

(groepsinterview, 24 maart 2021, Nationaal Comité)

Financiële middelen – Bevrijdingsfestivals

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals ervaren dat de subsidie een waardevolle bijdrage is, maar niet altijd toereikend om de activiteiten vorm te geven zoals ze dat graag zouden willen. Hoewel ze er vanuit hun creativiteit goed in slagen om activiteiten te organiseren die bijdragen aan het behalen van de doelen, benadrukken zij dat als er meer subsidie zou zijn, er ook veel meer mogelijk zou zijn. Met de beschikbare financiële middelen is dus de afgelopen jaren geprobeerd het maximale effect te bereiken,

maar stijgende kosten, deels als gevolg van gemeentelijke eisen, spelen hierbij een belemmerende rol:

“Het organiseren van een toegankelijk festival is complex, waardoor er grote budgetten gaan naar veiligheidsvraagstukken in plaats van vrijheidsvraagstukken. Dat drukt op de begroting, waardoor we andere inhoudelijke keuzes moeten maken. (...) De kosten stijgen, maar de inkomsten blijven achter omdat wij niet meer verder kunnen groeien. Er zit namelijk een maximum op het park en de gemeente houdt groeiende bezoekersaantallen tegen. De subsidie stijgt niet mee met de stijgende kosten.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

Tijdens het gesprek over de subsidie, is door verschillende organisatoren van de Bevrijdingsfestivals nog een ander punt naar voren gebracht. Hoewel de hoogte van de subsidie van het ministerie van BZK voor elk festival gelijk is, ervaren zij een ongelijkheid in de subsidies die verschillende festivals ontvangen van hun eigen provincie/gemeente als belemmering.

“Als je stelt dat er op 5 mei een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ligt, vanuit het ministerie ingegeven, dan zal die ook gemeenschappelijk gedragen moeten worden. Op het moment dat dat niet gebeurt, maar er wel verantwoordelijkheid bij ons wordt gelegd, ontstaat er een gek spanningsveld: met name provincies willen wel dat het gevierd wordt, maar willen er niet voor betalen. De ongelijkheid is een vertroebeling, er moet een bepaalde mate van gelijkheid zijn. Dan moeten we als Nederland zeggen: op 5 mei vieren we met elkaar, binnen deze kaders, de vrijheid. Als we in staat zijn om als veertien festivals daar heldere kaders omheen te zetten, zou dat een enorme kans zijn voor 5 mei en daarmee voor Nederland.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

Een laatste punt dat tijdens de groepsinterviews naar voren is gekomen, is dat de subsidie elk jaar pas laat wordt toegekend, wat belemmerend is voor de voorbereiding. De organisatoren hebben voorkeur om pas te beginnen met de voorbereiding van de activiteiten wanneer zeker is of de subsidie toegekend is. Wanneer pas in januari bekend wordt of de subsidie is toegekend, is er nog weinig tijd om de activiteiten voor te bereiden, dat geldt met name voor de activiteiten die al in de aanloop naar 5 mei plaatsvinden. Een verzoek van de organisaties is daarom om de aanvraagronde van de subsidie vroeger op te starten en de toekenning van de subsidie eerder bekend te maken.

3.3.2 Verhouding activiteiten en beoogde doelen

Er zijn in de periode 2017-2020 per jaar ruim 20 activiteiten aangevraagd, waarmee met name werd beoogd bij jongeren bewustwording en kennis te vergroten over vrijheid en democratie, om discussie en dialoog te stimuleren, kennis te maken met anderen, en participatie te bevorderen (zie paragraaf 3.1.3).

Activiteiten en doelen – Ministerie BZK & Nationaal Comité

Om de (gepercipieerde) verhouding tussen de activiteiten en de beoogde doelen in beeld te brengen, is allereerst tijdens de groepsinterviews aan het ministerie van BZK en het Nationaal Comité gevraagd om welke redenen, en op basis van welke informatie, zij verwachtten dat de activiteiten zouden bijdragen aan het behalen van de beoogde doelen.

Uit de gesprekken blijkt dat het ministerie van BZK en het Nationaal Comité samen verantwoordelijk zijn voor het beoordelen van – en indien nodig feedback geven op – de projectaanvragen. Soms is het nodig dat de organisatoren de activiteiten deels aanpassen, maar dit komt maar weinig voor en het betreft vaak alleen kleine aanpassingen. De respondenten van

het ministerie van BZK en het Nationaal Comité zijn dan ook van mening dat de activiteiten die uiteindelijk uitgevoerd zijn, altijd goed aansluiten bij de beoogde doelen; er zijn geen respondenten die hebben aangegeven dat er activiteiten zijn uitgevoerd die onvoldoende aansluiten bij de beoogde doelen.

Het oordeel over de mate waarin de activiteiten bijdragen aan het behalen van de doelen, hebben zij vooral gebaseerd op de uitkomsten van eerdere uitvoeringen van de activiteiten, vastgelegd in de evaluatieformulieren die de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals invullen, en de twee onderzoeken van de Universiteit Utrecht.

Activiteiten en doelen – Bevrijdingfestivals

In de doelen die het ministerie van BZK en het Nationaal Comité hebben geformuleerd, staat het belang van democratie, burgerschap en vrijheid centraal (zie paragraaf 3.1.3). In de projectaanvragen in 2017-2020 is de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals dan ook gevraagd om uit te leggen op welke manier zij in hun activiteit(en) aandacht besteden aan deze drie thema's. Om de aansluiting tussen de activiteiten en de beoogde doelen in beeld te brengen, zijn daarom ook de antwoorden van de organisatoren op deze vraag geanalyseerd.

De analyse laat zien dat in alle projectaanvragen een antwoord is gegeven op de vraag, vaak betreft dit een uitgebreide uitleg met argumenten en voorbeelden. We lichten hieronder drie voorbeelden toe van fragmenten waarin organisatoren hebben toegelicht op welke manier(en) zij in hun activiteiten aandacht besteden aan de drie thema's die in de doelen van het ministerie van BZK en het Nationaal Comité centraal staan: democratie, burgerschap en vrijheid.

“Om zo veel mogelijk jongeren te betrekken bij de thematiek van de Bevrijdingsfestivals, en specifiek bij het jaarthema ‘In vrijheid kiezen’, gaan wij diverse Utrechtse middelbare scholen benaderen om deel te nemen aan deze activiteit. Met een speciaal lesprogramma kijken wij vanuit de vrijheid van nu terug op de onvrijheid van toen. Het jaarthema ‘In vrijheid kiezen’ stemt tot nadenken over de verantwoordelijkheid die iedereen heeft om voorzichtig om te gaan met de vrijheden die er zijn. Tijdens de activiteit leggen leerlingen op creatieve wijze verbinding tussen onder andere oorlog en vrede, en dat vrijheid voor de een onvrijheid voor de ander kan betekenen.”

(projectaanvraag, Beeldvormen '40 – '45, Utrecht, 2019)

“Net als vroeger nemen muzikanten dikwijls het voortouw om het streven naar mensenrechten, vrijheid en democratie kracht bij te zetten. Het radiostation biedt het ideale platform om deze muziek van context te voorzien: welke misstanden probeert deze muziek/deze artiest aan de kaak te stellen? Op deze wijze, in combinatie met gesprekken en debatten, koppelt Radio Freedom de met het Bevrijdingsfestival samenhangende thematiek aan populaire muzikale (sub) culturen, zoals hiphop, R&B en rock. Bovendien legt Radio Freedom de link met de voornoemde thema's door: 1) artiesten voorafgaand of na afloop van hun optreden op het festival over voornoemde thema's bevragen, 2) vraaggesprekken te organiseren met bezoekers en/of andere jongeren waarin de voornoemde thematiek uitvoerig en op een voor de doelgroep toegankelijke manier voor het voetlicht wordt gebracht.”

(projectaanvraag, Radio Freedom, Rotterdam, 2017-2020)

“Vorig jaar zijn we gestart met de eerste editie van de Speakers Corner, waarin we voor het eerst de handen ineensloegen met Iepen UP: een multidisciplinair programma over vrijheid, democratie en diversiteit. De Speakers Corner wordt weer een plek om met elkaar in gesprek te gaan over alles met als thema ‘vrijheid’. Er worden vragen behandeld als ‘Hoe gaan we om met vrijheid, diversiteit, democratie en kwesties

die de samenleving verdelen?’ Centraal staan verhalen van mensen, op welke wijze dan ook. Het publiek is meer dan welkom om deel te nemen en vragen te stellen.”

(projectaanvraag, Speakers Corner, Friesland, 2020)

3.3.3 Aansluiting beoogde doelen volgens verschillende respondentgroepen

We gaan bij deze paragraaf in de eerste plaats uit van het doel zoals geformuleerd door de subsidieverstrekker, het ministerie van BZK, in het groepsinterview en in de subsidievoorwaarden, namelijk: het creëren van (meer) kennis, bewustzijn en participatie bij burgers in relatie tot onderwerpen als democratie, rechtsstaat (grondrechten) en actief burgerschap in samenhang met het thema vrijheid, door middel van activiteiten die aanzetten tot nadere gedachtenvorming, dialoog of discussie (zie paragraaf 3.1.3).

Beoogde doelen – Nationaal Comité

In het doel zoals geformuleerd door de leden van het Nationaal Comité is in het groepsinterview en de toekomstvisie, komen verschillende sleuteltermen van het ministerie van BZK – democratie, rechtsstaat, grondrechten, vrijheid, burgerschap en discussie – allemaal expliciet terug (zie paragraaf 3.1.3). Tijdens het groepsinterview met het Nationaal Comité komt duidelijk naar voren dat zij vinden dat de doelen die zij nastreven, goed aansluiten bij de doelen van het ministerie van BZK.

“De kern van waar de Bevrijdingsfestivals over gaan... Ik zie dat ze groeien naar issue-festivals over de thematiek van 5 mei, waar we vieren dat we vrij zijn. Vrij sinds de Tweede Wereldoorlog, maar ook in brede zin. Die thema’s sluiten naadloos aan op de doelen van het ministerie van BZK omtrent democratie, rechtsstaat, vrijheid en burgerschap.”

(groepsinterview, 24 maart 2021, Nationaal Comité)

Beoogde doelen – Bevrijdingsfestivals

In de doelen die door de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals zijn gesteld, en de thema's waar de doelen betrekking op hebben, komen vrijwel alle sleutelwoorden van het ministerie van BZK – bewustwording, kennis, participatie, democratie, rechtsstaat, burgerschap, vrijheid, dialoog en discussie – terug (zie paragraaf 3.1.3). De doelen die door het ministerie van BZK het meest expliciet zijn genoemd, zijn het vergroten bewustwording en kennis en het stimuleren discussie en dialoog. Dit zijn ook de twee doelen die in de projectaanvragen het meest voorkomen: in bijna alle projectaanvragen is het vergroten van bewustwording en kennis als doel genoemd, en in ongeveer een derde van de activiteiten is (ook) het stimuleren van discussie en dialoog als doel genoemd.

Met de activiteiten werd tevens gestreefd naar het bevorderen van kennismaking met anderen: een doel dat niet expliciet in de doelen van het ministerie van BZK terugkomt, maar wel impliciet, doordat zij meerdere keren het belang van dialoog, discussie en gelijkheid benadrukken.

Daarnaast krijgen de thema's vluchtelingen en migranten, seksuele en culturele diversiteit, en verkiezingen aandacht in de activiteiten: ook deze thema's zijn niet expliciet genoemd in de doelen van het ministerie van BZK, maar wel ter sprake gekomen in het groepsinterview.

Hierbij valt – logischerwijs – op dat de doelen van het ministerie van BZK meer abstract geformuleerd zijn (bijvoorbeeld 'het creëren van kennis en bewustzijn over democratie') en de doelen van de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals vaak specifiek zijn (bijvoorbeeld 'kennis opdoen over verschillende bevrijders van de Tweede Wereldoorlog').

Zowel het ministerie van BZK als het Nationaal Comité benadrukken dat het naast vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog ook belangrijk is dat er in de activiteiten aandacht is voor vrijheid in brede zin en in actuele contexten. Dit uitgangspunt komt duidelijk terug in de activiteiten die de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben vormgegeven: 65 van de 88 activiteiten zijn (ook) gericht op vrijheid in brede zin.

Ook door enkele organisatoren van de Bevrijdingsfestivals is benoemd dat de doelen van het ministerie van BZK en hun eigen doelen goed op elkaar aansluiten:

“Ieder jaar hebben wij het doel om aan te sluiten bij de wensen van het ministerie van BZK. In ons geval zijn die doelen heel erg complementair aan elkaar omdat we het vanuit onze eigen organisatie altijd al hebben over de inhoudelijke betekenis van de activiteiten en over de specifieke doelgroepen die we willen bereiken. De vraagstelling van het ministerie past daarom in dezelfde lijn als die van ons.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Nationaal Comité)

Duidelijk is dat de activiteiten op de Bevrijdingsfestivals inhoudelijke doelen nastreven – vaak uitgebreid toegelicht in de projectaanvragen – waarin aandacht is voor alle criteria van de door het ministerie van BZK geformuleerde doelstelling. Er zijn geen criteria van het ministerie van BZK die niet terugkomen in de projectaanvragen, wel zijn er daarnaast vaak nog extra doelen en extra thema's die worden aangesneden door de organisatoren.¹⁶

¹⁶ Mogelijk heeft dit te maken met de subsidievoorwaarden van de overige financiers, maar hier hebben wij geen gegevens over.

3.3.4 Aansluiting beoogde doelgroep volgens verschillende respondentengroepen

We gaan in de eerste plaats uit van de doelgroep zoals geformuleerd door de subsidieverstrekker, het ministerie van BZK, namelijk: jongeren van de leeftijd 15-25 jaar, met name met een (v)mbo-opleiding (zie paragraaf 3.1.4).

Beoogde doelgroep – Nationaal Comité

De leden van het Nationaal Comité geven in het groepsinterview aan dat zij de activiteiten focussen op jongeren, met name op jongeren in het mbo (zie paragraaf 3.1.4). Er is echter niet gesproken over jongeren in het vmbo.

Beoogde doelgroep – Bevrijdingsfestivals

Een analyse van de beoogde doelgroep zoals door de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals aangegeven in de projectaanvragen (zie paragraaf 3.1.4), laat zien dat het grootste deel van de activiteiten expliciet is gericht op jongeren (meestal in combinatie met andere doelgroepen) en een kleiner deel expliciet is gericht op jongeren in het (v)mbo.

Duidelijk is dat, aansluitend bij de wens van het ministerie van BZK, de activiteiten grotendeels gericht waren op jongeren. Echter, een kleiner deel is expliciet gericht op jongeren in het (v)mbo. Wel zijn – net zoals gesteld door de respondenten van het ministerie van BZK en het Nationaal Comité tijdens de groepsinterviews – de activiteiten in toenemende mate op jongeren in het (v)mbo gericht: het aantal activiteiten gericht op (v)mbo'ers was in 2020 verdubbeld ten opzichte van de voorgaande jaren.

3.3.5 Hoe is geprobeerd de doelgroep te bereiken en het bereik te vergroten

De evaluatieformulieren en de groepsinterviews met de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals en het Nationaal Comité bieden inzicht in de manieren waarop is geprobeerd de doelgroep te bereiken en/of het bereik te behalen. Eén van de leden van het Nationaal Comité legt uit dat het hierbij gaat om twee groepen: een groep die (meestal) niet naar het festival gaat, en een groep die wel naar het festival gaat maar (meestal) niet aan de activiteiten deelneemt:

“Er zijn eigenlijk twee sporen. Allereerst hoe krijgen we de doelgroep die niet komt toch naar het terrein. Want er is een doelgroep die niets heeft met vrijheid vieren op deze manier: op een festivalterrein met een bar en harde muziek. Voor hen zetten we bijvoorbeeld in op de Vrijheidsmaaltijden, waarbij mensen via het samen eten met elkaar in gesprek gaan. Deze activiteit is ook op 5 mei, maar niet op het terrein van het festival zelf. Daarnaast is er de doelgroep die wel naar het festival komt, die we op een natuurlijke wijze bij de inhoudelijke activiteiten proberen te betrekken.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Nationaal Comité)

Er zijn in totaal negen verschillende manieren naar voren gekomen waarmee wordt geprobeerd de doelgroep te bereiken en/of het bereik te verhogen:

1) *Centrale locatie*. Een eerste manier die vaker is genoemd, is dat de activiteiten zijn geplaatst langs het looppad of op een andere centrale plek op het festival, zodat ze zichtbaar zijn en veel bezoekers de kans hebben om deel te nemen. Eén van de respondenten (Bevrijdingsfestival Overijssel) geeft in dit kader aan dat zij een speciale vrijheidsroute hebben gemaakt:

“Ik heb niet de illusie dat alle 30.000 bezoekers die langs het hoofdpodium komen, ook alle inhoudelijke activiteiten afgaan. Om dat op te lossen hebben we een vrijheidsroute gemaakt over het festivalterrein, en die ook in de communicatie meegenomen. Het doel daarachter was: kom af en toe van het hoofdveld af om alle andere dingen te zien.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Nationaal Comité)

2) *Publiciteit.* Organisatoren hebben in de aanloop naar 5 mei veelvuldig gecommuniceerd over de activiteiten via de sociale mediakanalen van het festival en van de samenwerkingspartners. Wat betreft sociale mediacontent wordt soms een afspraak gemaakt over de verhouding tussen publiciteit over het muziekprogramma en over de activiteiten. Zo heeft de organisator van het Bevrijdingsfestival in Overijssel afgesproken dat 40 procent van de content gaat over muziek, 40 procent over inhoud, en 20 procent over praktische zaken. In het kader van publiciteit hebben sommige organisatoren samengewerkt met een regionale krant om bekendheid te geven aan de activiteiten, en heeft de organisatie van het Vrijheidspodium in Utrecht in 2018 een festivalkrant laten maken om speciaal aandacht te schenken aan de activiteiten.

3) *Actief benaderen.* Tijdens het festival worden bezoekers actief benaderd door medewerkers van de activiteiten, met als doel ze over te halen deel te nemen. Bijvoorbeeld, bij de Vrijheidslunch op het Bevrijdingsfestival van Amsterdam in 2019 probeerden extravagant geklede vrijwilligers voorbijgangers naar de activiteit te ‘lokken’.

4) *Samenwerking met scholen.* Door scholen in het voortraject bij de activiteiten te betrekken, kunnen leerlingen in grote aantallen bij de activiteiten op de Bevrijdingsfestivals betrokken worden (Dit

was bijvoorbeeld het geval bij de Debattenreeks in Groningen in 2017-2019).

5) *Klankbordgroep*. Sommige Bevrijdingsfestivals hebben een jeugdvertegenwoordiging waarmee ze in gesprek gaan, met als doel kennis uit te wisselen over welke activiteiten het beste passen bij de doelgroep jongeren van 15-25 jaar. De organisatie van het Bevrijdingsfestival in Amsterdam werkt bijvoorbeeld samen met ongeveer 250 programmapartners, waardoor 'de doelgroep zelf in de cockpit zit'. Ook de organisatie van het Bevrijdingsfestival in Zuid-Holland vraagt jongeren in aanloop naar de activiteit om mee te denken over de manier waarop de onderwerpen op een aantrekkelijke manier belicht kunnen worden voor leeftijdsgenoten van 15-25 jaar:

“Samen met Nationale Jongerenherdenking willen we verbinding zoeken tussen 4 en 5 mei, tussen het herdenken en het vieren, louter vanuit de beleving van jongeren. Niet alleen om meer inhoud te geven aan deze begrippen, maar ook om een nieuwe generatie op een actieve manier te betrekken in de uitvoering en bij het nadenken over wat beide dagen betekenen voor onze maatschappij, hun eigen omgeving en in het bijzonder hun persoon. De samenwerking willen we een relevante vorm geven door het introduceren van een jongerenredactie die daadwerkelijk de programmering mag invullen van Radio Freedom tijdens het Bevrijdingsfestival. Daarnaast vragen we ze mee te denken over onderwerpen als het mediagebruik van jongeren, de inzet van passende kanalen, de inzet van influencers op sociale media, en bovenal de wijze waarom wordt herdacht, gevierd en gediscussieerd. Juist door deze jongerenredactie mee te laten denken over de invulling van het programma worden beide evenementen nog meer voor en door jongeren.”

(projectaanvraag, Radio Freedom, Rotterdam)

6) *Focus op verhalen.* Door de activiteiten te focussen op verhalen van bijvoorbeeld vluchtelingen of ouderen die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt, worden meer mensen bereikt:

“We zijn veel meer op de verhalen gaan zitten, om zo de doelgroep te bereiken. Als we dat goed doen, pakken we daar veel bereik mee: via sociale media, de NOS en de kanalen van de Ambassadeurs van de Vrijheid bereiken we zo een paar honderd jongeren per item. Dat kunnen we mogelijk maken door het vfonds en het ministerie van BZK. Hierdoor kunnen we verhalen in elkaar zetten en echt de diepte ingaan wat betreft vrijheid vieren.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Nationaal Comité)

7) *Muziekprogramma.* Verschillende respondenten hebben benadrukt dat een aantrekkelijk muziekprogramma een belangrijke manier is om ervoor te zorgen dat jongeren het festival bezoeken, waardoor de kans groter is dat een deel van deze jongeren ervoor kiest om deel te nemen aan de activiteiten:

“Het muziekprogramma is een belangrijke pijler van alle Bevrijdingsfestivals. Het is ergens ook het bestaansrecht van de festivals, dit was begin jaren negentig namelijk een manier om jongeren bij de betekenis van 4 en 5 mei te betrekken. Daar zijn de Bevrijdingsfestivals begonnen.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Nationaal Comité)

8) *Relevante onderwerpen.* De activiteiten focussen op onderwerpen die voor jongeren relevant zijn, zoals sociale media, is een belangrijke voorwaarde om deze doelgroep bij de activiteiten te betrekken:

“Bijvoorbeeld de impact van sociale media op hoe mensen een mening vormen: dat soort onderwerpen. Daarmee spreek je – mits je het goed doet natuurlijk – de jongere doelgroep aan. Dat zijn onderwerpen die

ze herkennen en waarover ze goed een gesprek kunnen voeren zonder zich heel erg te moeten inlezen in de geschiedenis. Als je dat slim aanpakt, kun je elke keer de verbinding maken met het historisch besef, zonder het heel theoretisch te maken.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Nationaal Comité)

9) *Kennisuitwisseling*. Tot slot hebben het Nationaal Comité en de Bevrijdingsfestivals vergaderingen om ervaringen uit te wisselen over welke activiteiten veel deelnemers aantrekken en welke niet, en welke verbeteringen er mogelijk zijn voor de volgende uitvoering. Er is de afgelopen jaren meer focus gekomen op de aantrekkelijkheid van de activiteiten.

3.3.6 Samenwerking tussen verschillende respondentgroepen

In alle vijf groepsinterviews is zowel gevraagd naar de rol van de verschillende partijen in de keuze van de jaarlijkse thema's, doelen en activiteiten, als naar ervaringen met de onderlinge samenwerking.

Ontstaan jaarlijkse thema's, doelen en activiteiten

Het Nationaal Comité bedenkt elk jaar een nieuw jaarthema. Aan het eind van het jaar legt het Nationaal Comité dat thema voor aan het ministerie van BZK. De respondenten van het ministerie van BZK geven aan dat het Nationaal Comité altijd een jaarthema bedenkt dat goed aansluit bij de visie van het ministerie van BZK.

Het Nationaal Comité en het ministerie van BZK stellen samen de richtlijnen op waar de jaarlijkse projectaanvragen van de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals in ieder geval aan moeten voldoen. Voorafgaand aan 5 mei, dienen de organisatoren hun projectaanvragen in bij het Nationaal Comité. De aanvragen die zijn ingediend, bespreekt het Nationaal Comité met het ministerie van BZK. Er wordt dan bepaald in hoeverre de plannen

voldoen aan de richtlijnen, of de activiteiten voldoende aansluiten bij de beoogde doelgroep (jongeren) en in welke omvang die doelgroep bereikt zal worden. Soms wordt hierover doorgevraagd, of wordt samen verkend of het mogelijk is een grotere groep te bereiken. De leden van het Nationaal Comité benadrukken hierbij dat ze dit zien als een samenwerking met de regionale Bevrijdingsfestivals: ze voeren samen een regeling uit.

Hoewel er in het verleden weinig bijsturing nodig is geweest, vinden de respondenten van het ministerie van BZK het fijn om mee te kunnen denken bij de beoordeling van de projectaanvragen, en zij geven aan dat de leden van het Nationaal Comité hun inbreng ook waarderen. De uiteindelijke beoordeling wordt door het Nationaal Comité teruggekoppeld aan de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals.

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals ervaren de rol van het Nationaal Comité bij het ontwerpen van de activiteiten als faciliterend, en houden hierbij altijd rekening met de beoogde doelen en doelgroepen die het ministerie van BZK heeft opgesteld.

Tot slot is bij de vormgeving van de projectaanvragen in 2019 en 2020 rekening gehouden met de aanbevelingen die door de Universiteit Utrecht zijn geformuleerd in het onderzoeksrapport van 2019. De aanbevelingen zijn in de jaarlijkse subsidievoorwaarden opgenomen en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals is gevraagd om in hun aanvraag te beschrijven op welke manier zij daaraan denken te voldoen. Bij de beoordeling van de projectaanvragen bekijken het ministerie van BZK en het Nationaal Comité in hoeverre die aanbevelingen zijn meegenomen.

De aanbevelingen van de Universiteit Utrecht die in de subsidievoorwaarden zijn opgenomen, zijn:

- Het vergroten van de verbinding, enerzijds tussen de Bevrijdingsfestivals onderling, en anderzijds tussen de bezoekers en de thuisblijvers.
- De nadruk leggen op persoonlijke verhalen om bezoekers betrokken te maken.
- De activiteiten op centrale locaties van het festivalterrein laten plaatsvinden.
- Heroverwegen van de noodzaak om fondsenwerfers en krantenverkopers op het festivalterrein toe te laten.

Samenwerking – Ministerie van BZK

De respondenten van het ministerie van BZK zijn positief over de samenwerking met het Nationaal Comité. De onderlinge relatie is goed en er zijn geen belemmeringen ervaren.

Samenwerking – Nationaal Comité

Ook het Nationaal Comité is positief over de samenwerking met het ministerie van BZK. Zij waarderen met name dat de subsidieregeling helder en goed gestructureerd is en dat er prettig, snel en regelmatig contact is.

“Ik denk dat er een hele effectieve samenwerking is tussen het ministerie van BZK en ons. De samenwerking is relatief klein, dus we kunnen op een effectieve manier overleggen. Doordat we goed getraind zijn, kunnen we met eenvoudige stappen het geld goed besteden.”

(groepsinterview, 24 maart 2021, Nationaal Comité)

Het Nationaal Comité heeft als coördinator van de activiteiten ook regelmatig contact met de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals. Ook over deze samenwerking zijn de leden van het Nationaal Comité positief. Het Nationaal Comité en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben twaalf

contactmomenten per jaar. In de periode na het festival tot het einde van het jaar zijn ze vooral bezig met het evalueren van de activiteiten die dat jaar zijn uitgevoerd. Vanaf het nieuwe jaar tot het festival op 5 mei zijn ze vooral bezig met de voorbereiding van de volgende editie.

Samenwerking – Bevrijdingsfestivals

Vanuit de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals zijn vooral positieve ervaringen genoemd wat betreft de samenwerking met het Nationaal Comité. Een positieve ervaring is dat er regelmatig contact is met het Nationaal Comité. Een andere positieve ervaring is dat het Nationaal Comité een hele belangrijke rol heeft als coördinator van de veertien Bevrijdingsfestivals en als verbindende schakel tussen de Bevrijdingsfestivals en het ministerie van BZK:

“Door de gemeenschappelijke dingen, zoals de vormgeving en het promotiemateriaal, trekken we gezamenlijk op en zijn we voor het publiek zichtbaar als één groot evenement. Dat vind ik heel goed. Bovendien zou het heel ingewikkeld zijn als alle veertien festivals de communicatie met het ministerie van BZK wat betreft de subsidie allemaal apart moeten doen. Ook dat doen ze heel goed.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

“Feit is dat het Nationaal Comité zich sterk maakt voor onze festivals en alle activiteiten die daarbij horen: zo’n speler is onmisbaar.”

(groepsinterview, 18 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben ook een kritische kanttekening bij de samenwerking. De Bevrijdingsfestivals zijn slechts één van de onderdelen van het programma van het Nationaal Comité, wat maakt dat de focus en prioriteit van het Nationaal Comité niet altijd bij de Bevrijdingsfestivals ligt. Sommige organisatoren ervaren dat zij

door bureaucratische systemen en de grootte van het geheel – wat tevens de kracht is – soms lang moeten wachten voordat dingen op gang kunnen komen. Een wens van verschillende organisatoren is daarom dat zij in de toekomst kunnen aansluiten bij de overleggen tussen het Nationaal Comité en het ministerie van BZK. Zij kunnen dan vanuit hun eigen, meer flexibele, projectmatige en praktijkgerichte perspectief, meedenken bij het bepalen van de kaders van de Bevrijdingsfestivals.

“We zijn als festivals allemaal uniek. Het is geen makkelijke situatie: de verbondenheid en hoe alles in elkaar zit, dat is complex. Misschien zitten we elkaar minder in de weg als we het allemaal wat simpeler maken. (...) We zouden graag vaker aan tafel willen zitten bij het ministerie van BZK om mee te denken vanuit de praktijk.”

(groepsinterview, 23 maart 2021, Bevrijdingsfestivals)

3.3.7 Toekomstgerichte plannen en wensen

In de groepsinterviews en in de evaluatieformulieren van de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals zijn verschillende toekomstgerichte plannen en wensen genoemd.

Toekomstgerichte plannen en wensen – Nationaal Comité

Het Nationaal Comité wil de subsidieregeling graag continueren. Daarbij leeft de wens om na te denken over de toekomst:

“In de basis is de regeling helemaal goed, maar ik zou graag willen kijken welke stip we willen zetten over vijf jaar en hoe we daar op langere termijn naartoe kunnen werken. Een sessie voorafgaand aan de uitwerking van de subsidieregeling om daarbij goed te kijken wat er nu in staat en of er dingen aangescherpt moeten worden. Waar tien jaar geleden alles nog meer verspreid was, komt alles nu inhoudelijker steeds dichterbij elkaar. Ik zie dat we daarin ideale partners zijn. Daar zal ook de uitdaging de komende vijf jaar liggen.”

(groepsinterview, 24 maart 2021, Nationaal Comité)

Toekomstgerichte plannen en wensen – Bevrijdingsfestivals

In de evaluatieformulieren hebben de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals een aantal verbeterpunten voor de eigen activiteiten beschreven. Hierbij is vooral genoemd dat ze bij toekomstige activiteiten een groter bereik willen onder jongeren, bijvoorbeeld door in het voortraject meer aandacht te geven aan de activiteiten via sociale media.

4 Conclusie en aanbevelingen

4.1 Subsidieregeling

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei ontvangt van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) jaarlijks een subsidie van ± € 111.000,- ten behoeve van de inhoudelijke activiteiten op de veertien jaarlijkse Bevrijdingsfestivals op 5 mei. Om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidieregeling te kunnen beoordelen, is eerst in beeld gebracht hoe de subsidieregeling in de periode 2017-2020 vorm kreeg.

We vatten de resultaten samen aan de hand van de deelvragen die bij deze hoofdvraag zijn gesteld.

Welke activiteiten zijn uitgevoerd?

In de periode 2017-2020 ontvingen in totaal 91 activiteiten subsidie. Dat zijn gemiddeld 23 activiteiten per jaar, die plaats hebben gevonden tijdens of rondom de 14 Bevrijdingsfestivals. De activiteiten waren gericht op zes centrale thema's: vrijheid in brede zin, democratie en rechtsstaat, vluchtelingen en migranten, vrijheid in relatie tot de Tweede Wereldoorlog, seksuele en culturele diversiteit, en verkiezingen.

Welke doelen werden nagestreefd?

Het ministerie van BZK streeft met de activiteiten met name naar het creëren van (meer) kennis, bewustzijn en participatie bij

burgers in relatie tot onderwerpen als democratie, rechtsstaat en actief burgerschap in samenhang met het thema vrijheid, middels gedachtenvorming, dialoog en discussie. Het Nationaal Comité heeft met de activiteiten als belangrijkste doelstelling het vieren van vrijheid, in relatie tot de Tweede Wereldoorlog maar ook in brede zin, met focus op democratie, rechtsstaat en burgerschap. De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals streven naar vier centrale doelen: het vergroten van bewustwording en kennis, het stimuleren van discussie en dialoog, kennismaking met anderen, en het bevorderen van participatie.

Welke doelgroepen werden beoogd?

De belangrijkste doelgroepen voor de activiteiten zijn voor het ministerie van BZK en het Nationaal Comité jongeren tussen 15 en 25 jaar, en met name jongeren in het (v)mbo. Belangrijke redenen voor die focus zijn: het wens jongeren te betrekken bij het thema ‘vrijheid’, en het feit dat Nederlandse jongeren pas relatief laat onderwijs krijgen over democratie, rechtsstaat en burgerschap. De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals richten het grootste deel van de activiteiten expliciet op jongeren (vaak in combinatie met andere doelgroepen) en een kleiner deel expliciet op jongeren in het (v)mbo. De mate waarin organisatoren de activiteiten richten op jongeren (in het (v)mbo) is de afgelopen jaren toegenomen.

Welke financiële middelen zijn ingezet?

In 2017-2020 hebben alle organisatoren van de veertien Bevrijdingsfestivals het maximale bedrag van €5.000,- bij het Nationaal Comité aangevraagd en toegekend gekregen. De activiteiten worden daarnaast door diverse andere partijen gefinancierd. De subsidie van het ministerie van BZK dekt gemiddeld 39 procent van de totale kosten van de gesubsidieerde activiteiten van één Bevrijdingsfestival.

4.2 Doeltreffendheid

Om te beoordelen in welke mate de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* doeltreffend is geweest in de periode 2017-2020, geven we in deze paragraaf antwoord op de vraag: in hoeverre worden de beoogde doelen dankzij de inzet van de onderzochte subsidieregeling gerealiseerd?

Wat is er bekend over de (gepercipieerde) opbrengsten?

Met uitzondering van 2020, toen vanwege de pandemie evenementen geen doorgang konden vinden, zijn alle aangevraagde activiteiten gerealiseerd. In een enkel geval was dat met kleine aanpassingen ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag, maar in overgrote meerderheid ging het om realisatie van de activiteit zoals beoogd.

Onderzoek tijdens vijf Bevrijdingsfestivals in 2018 en acht in 2019 waarbij de deelnemers aan de activiteiten rechtstreeks werden bevraagd, laat zien dat het moeilijk is om met incidentele activiteiten ook duurzame en meetbare veranderingen in attitudes te bereiken over grote thema's als democratie, grondrechten of burgerschap. Opbrengsten die wel naar voren komen zijn: deelnemers hebben meer plezier gekregen in contact met anderen, staan positiever tegenover de multiculturele samenleving, zien meer de waarde van mensenrechten en bescherming van de (online) privacy van burgers, of zijn aan het denken gezet.

In hoeverre zijn de beoogde doelen behaald?

Zowel de vertegenwoordigers van het Nationaal Comité als het ministerie van BZK geven aan dat zij vinden dat hun doelen voor de subsidieperiode 2017-2020 zijn behaald. Ook de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals vinden dat de doelen zijn behaald. Zij benadrukken daarbij het belang van de combinatie van het muziekprogramma en de inhoudelijke activiteiten, en signaleren

dat de inhoudelijke component van de festivals in de afgelopen jaren sterker is geworden en bekender is bij de bezoekers.

In hoeverre zijn de beoogde doelgroepen bereikt?

De vertegenwoordigers van het Nationaal Comité en het ministerie van BZK geven aan dat naar hun mening de beoogde doelgroepen goed worden bereikt. Dat blijkt ook uit de analyses van deelnemersaantallen in 2018 en 2019: van de deelnemers is meestal tussen de 30 en 75% jongere, en binnen die groep volgt een kwart tot de helft een (v)mbo-opleiding.

Het bereik onder jongeren is de afgelopen jaren gegroeid, al is er nog wel ruimte voor verbetering volgens de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals. De organisatoren zetten zich op verschillende manieren in om de deelname onder jongeren te vergroten, bijvoorbeeld door hen via samenwerking met scholen te betrekken bij de activiteiten, door jongeren te laten meedenken over de organisatie, door jongeren aan te trekken via het muziekprogramma, of door juist thema's aan te snijden die voor jongeren relevant zijn.

En in welke omvang?

Er is geen eenduidige manier van het registreren van het aantal deelnemers aan een activiteit. De verschillende Bevrijdingsfestivals hanteren daarvoor ieder hun eigen omschrijving, waardoor de cijfers moeilijk te vergelijken zijn. Het is bovendien kennelijk niet eenvoudig om vooraf een juiste inschatting te maken van het aantal deelnemers: waar 2000 deelnemers werden verwacht, zijn er soms bijna 3000 gekomen, en andersom, waar 2000 deelnemers werden verwacht, zijn er soms 1500 gekomen.

We zien dat het gemiddelde behaalde bereik in 2017-2019 over het algemeen achterblijft bij het gemiddelde beoogde bereik. Een meer

specifieke vergelijking van het beoogde en het behaalde bereik *per festival* laat zien dat er bijna evenveel activiteiten zijn waarbij het behaalde bereik hoger is dan het beoogde bereik, als activiteiten waarbij het behaalde bereik lager is dan het beoogde bereik. De gegevens over het behaalde bereik zeggen ook iets over het type activiteiten: een expositie op het festivalterrein trekt sneller grotere bezoekersaantallen dan activiteiten waaraan bezoekers een langere tijd actief deelnemen.

De organisatoren vinden het bij het beoordelen van het behaalde bereik belangrijk om naast het directe bereik, ook rekening te houden met het (moeilijker te meten) veel grotere, indirecte bereik via bijvoorbeeld videoschermen, sociale media en persoonlijke communicatie.

Hoe worden de activiteiten gewaardeerd?

Zowel de subsidiegever zelf (het ministerie van BZK), als de coördinerende organisatie (het Nationaal Comité), als de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals en de deelnemers aan de activiteiten, waarderen de verschillende activiteiten positief. Waar de deelnemers een rapportcijfer konden geven, lag dat tussen een ruime 7 en 8 (behalve voor één activiteit waar leerlingen verplicht aan moesten deelnemen). Wat de deelnemers waardeerden was steeds de interactie met anderen, via persoonlijke verhalen en interessante, leerzame gesprekken in een goede sfeer.

Welke activiteiten zijn het meest succesvol?

De meest succesvolle activiteiten waren volgens de respondenten: de Mensenbieb, de Vrijheidsmaaltijden en de Escape Van. Belangrijke ingrediënten voor succes zijn: persoonlijke verhalen, jongeren die zelf een taak of verantwoordelijkheid hebben in de organisatie, activiteiten waarin deelnemers actief nadenken en in gesprek gaan (over thema's als vrijheid, democratie en rechtsstaat), en activiteiten waarmee complexe thema's op een

toegankelijke, laagdrempelige en speelse manier aan de orde komen.

Samenvattend concluderen we dat de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* doeltreffend is geweest.

4.3 Doelmatigheid

Om te beoordelen in welke mate de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* doelmatig is geweest in de periode 2017-2020, geven we in deze paragraaf antwoord op de vraag: in hoeverre worden de beoogde doelen tegen de (laagst mogelijke) inspanningen en uitgaven bewerkstelligd?

Hoe verhouden de financiële middelen zich tot de doelen?

De vertegenwoordigers van het ministerie van BZK zijn van mening dat met de per festival beperkte bijdrage van €5000,- relevante activiteiten zijn uitgevoerd, met een goed bereik van de beoogde doelgroepen. Zowel de vertegenwoordigers van het Nationaal Comité als de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals zijn het daarmee eens, maar plaatsen een kanttekening: de afgelopen jaren zijn de kosten toegenomen – met name vanwege eisen aan veiligheid en duurzaamheid. De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals proberen met de beschikbare financiële middelen maximale effecten te bereiken, maar geven aan dat met een groter budget ook meer mogelijk is: dan zouden de activiteiten (nog) sterker kunnen worden qua inhoud en vorm, zodat de doelen en doelgroepen nog beter worden bereikt.

Er zijn twee factoren die maken dat het ingewikkeld is om de verhouding tussen de subsidie van het ministerie van BZK en de behaalde doelen te bepalen. Allereerst speelt het een rol dat de activiteiten door verschillende partijen worden gefinancierd, en niet uitsluitend door BZK. Daarnaast zijn de effecten van de

activiteiten moeilijk te meten, waar het gaat om invloed op attitudes van jongeren. Op basis van de (gepercipieerde) opbrengsten die in het onderzoek wél konden worden opgehaald, concluderen we echter dat in de periode 2017-2020 tegen de laagst mogelijke financiële middelen de beoogde doelen en doelgroepen grotendeels zijn bereikt, dat de activiteiten positief worden gewaardeerd en dat er doelgericht is gewerkt.

Hoe verhouden de activiteiten zich tot de doelen?

De activiteiten passen bij de doelen die geformuleerd zijn voor de subsidieregeling. Zowel het ministerie van BZK als het Nationaal Comité zijn elk jaar weer positief over de plannen die de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals in de projectaanvragen hebben beschreven. In de projectaanvragen lichten de organisatoren toe op welke manier(en) zij in hun activiteiten aandacht besteden aan doelen op het gebied van democratie, burgerschap en vrijheid.

In hoeverre sluiten de beoogde doelen van verschillende betrokkenen op elkaar aan?

De doelen van verschillende betrokkenen sluiten op elkaar aan. De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals streven met de activiteiten inhoudelijke doelen na – vaak uitgebreid toegelicht in de projectaanvragen – die gezamenlijk aandacht hebben voor alle criteria die worden genoemd in het door het ministerie van BZK geformuleerde doel. Er zijn geen criteria van het ministerie van BZK die niet terugkomen in de projectaanvragen. Daarnaast worden er door de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals nog extra doelen nagestreefd en extra thema's aangesneden.

In hoeverre sluiten de beoogde doelgroepen van verschillende betrokkenen op elkaar aan?

De doelgroepen van verschillende betrokkenen sluiten op elkaar aan. De doelgroep die wordt beoogd door het ministerie van BZK

en het Nationaal Comité is vooral die van de jongeren van 15 tot 25 jaar, en speciaal jongeren die een (v)mbo-opleiding volgen. Ook de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals richten de activiteiten in toenemende mate op jongeren (in het (v)mbo), maar vaak is de doelgroep van de activiteiten wat ruimer (15 tot 35 jaar) en breder. Zo nemen aan de Vrijheidsmaaltijden juist expliciet ook ouderen mee die zelf de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt.

Hoe is de (ervaren) samenwerking tussen de betrokkenen?

De samenwerking tussen alle betrokken partijen wordt overwegend als positief ervaren. De lijnen tussen het ministerie van BZK en het Nationaal Comité zijn kort en helder. Er is veelvuldig contact tussen het Nationaal Comité en de Bevrijdingsfestivals. De organisatoren geven aan dat zij graag ook een overleg zouden zien tussen de drie partijen (ministerie van BZK, Nationaal Comité en Bevrijdingsfestivals) om gezamenlijk de kaders voor de festivals te bespreken, zodat ook het praktisch-uitvoerende perspectief beter in beeld komt.

Samenvattend concluderen we dat de subsidieregeling *Nationaal Comité 4 en 5 mei* doelmatig is geweest.

4.4 Aanbevelingen

Onze vierde onderzoeksvraag luidt: Welke maatregelen kunnen de doeltreffendheid en doelmatigheid van toekomstige activiteiten van het Nationaal Comité 4 en 5 mei verhogen? Met het oog op continuering van de subsidieregeling is een aantal aanbevelingen geformuleerd voor de verschillende betrokken partijen.

Aanbeveling 1: Doorgaan op de ingeslagen weg

Allereerst is een aanbeveling voor de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals om de toenemende focus op de inhoudelijke component van de festivals, de gezamenlijkheid waarmee de

veertien festivals de inhoud overbrengen, en de steeds meer toegespitste aandacht voor de doelgroep jongeren te behouden. Daarnaast zijn ook de coördinerende, initiatiefrijke rol van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de inhoudelijke, beleidsmatige rol van het ministerie van BZK onmisbare elementen die de subsidieregeling doeltreffend en doelmatig maken. We adviseren daarom allereerst om door te gaan op de ingeslagen weg.

Aanbeveling 2: Concrete doelen stellen

Hoewel in verschillende projectaanvragen concrete doelen zijn gesteld, zijn er over het algemeen door de verschillende betrokkenen – het ministerie van BZK, het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals – ook meer abstracte doelen geformuleerd, zoals: ‘het vergroten van het bewustzijn van jongeren over vrijheid en democratie’. Bij dergelijke brede, abstract geformuleerde doelen is het lastig om in beeld te brengen in hoeverre ze behaald worden, bovendien zijn ze moeilijk bereikbaar via de relatief korte, incidentele activiteiten die tijdens een Bevrijdingsfestival worden georganiseerd. Waarneembare effecten op attitudes of gedrag vragen een langere adem.

Een aanbeveling is daarom om bij het formuleren van doelen uit te gaan van concrete, specifieke doelen die aansluiten bij datgene wat deelnemers in de activiteiten voornamelijk (kunnen) hebben geleerd, bedacht, besproken en/of gedaan, omdat dit ontwerpers en uitvoerders mogelijk helpt bij het reflecteren op, en verbeteren van, de uitgevoerde activiteiten om zo de maatschappelijke idealen – die heel duidelijk aanwezig zijn – bij toekomstige activiteiten nog beter te kunnen bereiken.

Aanbeveling 3: Stel specifieke, kritische en reflectieve vragen in de evaluatieformulieren

In de evaluatieformulieren wordt de organisatoren gevraagd een algemeen verslag te schrijven: met uitzondering van 2017 worden daarbij geen aanvullende (inhoudelijke) vragen gesteld. De omvang en inhoud van deze verslagen verschilt dan ook: waar sommige organisatoren een korte omschrijving geven van de uitgevoerde activiteit, lichten andere organisatoren uitgebreid toe welke successen er waren en welke verbeteringen mogelijk zijn.

Om de structuur van het evaluatieproces verder te versterken, is een aanbeveling om in de evaluatieformulieren enkele (meer) specifieke, kritische en reflectieve vragen op te nemen. De interviews laten zien dat de betrokkenen vanuit hun kennis, ervaring en creativiteit verschillende plannen hebben om de impact van de activiteiten nog groter te maken: het vastleggen van deze – op de uitvoering gebaseerde – plannen helpt ontwerpers en uitvoerders mogelijk bij het versterken en systematiseren van het evaluatieproces, en het benutten van verbetermogelijkheden. Mogelijk bieden de vragen uit Bijlage 3 hierbij een uitgangspunt.

Aanbeveling 4: Standaardiseren registratie van het bereik

De organisatoren van de Bevrijdingsfestivals wordt gevraagd om voorafgaand aan iedere activiteit het beoogde bereik in de projectaanvragen te vermelden, en het behaalde bereik in de evaluatieformulieren. De analyse van het beoogde en behaalde bereik laat zien dat er grote variatie is in de aantallen die worden vermeld: waar sommige organisatoren het directe bereik noemen, vaak een kleiner aantal, noemen andere organisatoren (ook) het indirecte bereik, vaak een veel groter aantal dan was beoogd. Hierdoor is het lastig om een betrouwbaar beeld te krijgen van de beoogde en behaalde omvang van de doelgroep van de activiteiten.

Een aanbeveling is om de registratie van het bereik in de evaluatieformulieren te standaardiseren en uit te splitsen: wordt er om het directe bereik gevraagd, het aantal deelnemers aan een activiteit, of (ook) om het indirecte bereik, de bezoekers die op een andere manier kennis hebben genomen van de activiteit, en gaat het hierbij ook om het bereik via sociale media? Wanneer er per Bevrijdingsfestival een (meer) betrouwbaar beeld ontstaat van enerzijds de mate waarin het lukt om het beoogde bereik te behalen, en anderzijds de richting waarin zich het behaalde bereik door de jaren heen ontwikkelt, is het voor ontwerpers en uitvoerders vervolgens beter mogelijk om een realistischer inschatting te maken vooraf en/of om acties te ondernemen om het bereik te vergroten.

Aanbeveling 5: Vervroegen aanvraag- en toekenningstraject voor de subsidie van de jaarlijkse activiteiten

Versillende organisatoren van de Bevrijdingsfestivals hebben aangegeven dat de toekenning van de subsidie van de jaarlijkse projectaanvragen vaak op een laat moment in de aanloop naar 5 mei komt, waardoor de organisatoren minder tijd hebben voor de voorbereiding en voor het aangaan van eventuele samenwerking met partners. Een aanbeveling is daarom om de aanvraagronde van de subsidie vroeger op te starten en de toekenning van de subsidie eerder bekend te maken.

Tot slot

Tot slot willen wij de organisatoren van de Bevrijdingsfestivals, in het bijzonder van Amsterdam, Den Haag, Groningen, Limburg, Overijssel en Utrecht bedanken voor hun deelname aan het groepsinterview. Daarnaast bedanken wij de medewerkers van het ministerie van BZK en de leden van het Nationaal Comité voor hun medewerking aan dit onderzoek en hun deelname aan de groepsinterviews.

Literatuur

- Bosma, E. & De Regt, S. (2018). *Bereik & effect inhoudelijke activiteiten bevrijdingsdag*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Hoogerwerf, A., & Zoutendijk, D. C. (1990). *Naar een evaluatiesysteem voor overheidsbeleid. Het sportbeleid van het ministerie van WVC als voorbeeld*. Enschede: Universiteit Twente, Centrum voor Bestuurskundig Onderzoek.
- In 't Veld, J. (2002). *Analyse van organisatieproblemen. Een toepassing van denken in systemen en processen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2015). *Kom vanavond met verhalen. Toekomstvisie 2016-2020. Herdenken, vieren en herinneren*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2021). *Jaarverslag 2020*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2020). *Jaarverslag 2019*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2019). *Jaarverslag 2018*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2018). *Jaarverslag 2017*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Van 't Hul, L. & Jaspers, E. (2019) *Evaluatie bereik en effect inhoudelijke activiteiten Bevrijdingsdag 2019*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Bijlagen

Bijlage 1: Interviewleidraad ministerie BZK

1. Doelen, doelgroep

- 1.1. Wat was het belangrijkste doel/wat waren de belangrijkste doelen van de Bevrijdingsfestivals uit de periode 2017-2020?
 - Waarom zijn die eigenlijk belangrijk?
 - Wie heeft de doelen oorspronkelijk vastgesteld, wanneer, welke aanleiding?
- 1.2. Op welke doelgroep zijn deze doelen wel/niet gericht?
 - Waarom is voor deze doelgroep gekozen?
- 1.3. Zijn er in de onderzoeksperiode 2017-2020 veranderingen geweest wat betreft de gekozen doelen en doelgroep?
 - Welke?
 - En wat heeft deze veranderingen veroorzaakt?

2. Beleidsinstrumenten

- 2.1. Welke beleidsinstrumenten zijn ingezet om de doelen te bereiken?
 - Wat houdt dat concreet in?
- 2.2. Om welke reden werd bij start van de subsidie verwacht dat dit zou bijdragen aan het bereiken van de beoogde doelen?
 - Op basis van welke informatie werd dat verwacht?

3. Activiteiten

- 3.1. Wat is jullie algemene indruk van de activiteiten op de Bevrijdingsfestivals in de periode 2017-2020 (vooral als het gaat over de doelmatigheid, doeltreffendheid)?
 - In hoeverre sluiten de activiteiten, zoals gecoördineerd door het Nationaal Comité, aan op de door het ministerie van BZK beoogde doelen?
- 3.2. Welke activiteiten zijn het meest succesvol, welke zijn te weinig succesvol?

- Hoe denk je dat dit komt?
- Welke informatie ontvangen jullie over de activiteiten, waarop baseer je dat iets succesvol is?
- Wanneer vind je iets succesvol, welke criteria maken dat je iets als succesvol benoemt?

4. Opbrengsten

- 4.1. In hoeverre zijn, met de activiteiten, de beoogde doelen voor de periode 2017-2020 bereikt?
 - Welke doelen zijn wel behaald, welke minder?
 - Wat is de invloed COVID-19?
- 4.2. In hoeverre zijn, met de activiteiten, de belangrijkste doelgroepen (direct/indirect) bereikt?
 - En in welke omvang?
 - Welke doelgroepen zijn wel bereikt, zijn er ook moeilijk bereikbare doelgroepen?
 - Wat is de invloed COVID-19?
- 4.3. Waren er ook concrete opbrengsten/producten van de activiteiten, zoals een poster of vervolgactiviteit op school (of gaat het vooral om ervaringen)?
- 4.4. Zijn er ook onverwachte/onbedoelde effecten geweest van de activiteiten?
- 4.5. Welke bevorderende/belemmerende factoren hebben een rol gespeeld bij het bereiken van de beoogde doelen en doelgroepen?
- 4.6. In hoeverre zijn, achteraf gezien, de ingezette beleidsinstrumenten voldoende geweest voor het bereiken van de beoogde doelen en doelgroepen?

5. Toekomstgerichte adviezen

- 5.1. Welke adviezen, wensen en/of ambities hebben jullie bij een eventuele nieuwe periode van subsidie?

Bijlage 2: Interviewleidraad Nationaal Comité 4 en 5 mei

1. Doelen, doelgroep

- 1.1. Wat was het belangrijkste doel/wat waren de belangrijkste doelen van de gesubsidieerde activiteiten op de Bevrijdingsfestivals uit de periode 2017-2020?
 - Waarom zijn die eigenlijk belangrijk?
- 1.2. Op welke doelgroepen zijn deze doelen vooral gericht?
 - Waarom is voor deze doelgroepen gekozen?
- 1.3. Zijn er in de onderzoeksperiode 2017-2020 veranderingen geweest wat betreft de gekozen doelen en doelgroepen?
 - Welke?
 - En wat heeft deze veranderingen veroorzaakt?

2. Activiteiten

- 2.1. Wat is de rol van het Nationaal Comité bij de keuze/vormgeving/organisatie van de activiteiten op de 14 Bevrijdingsfestivals?
- 2.2. Wat is de invloed van COVID-19 op de activiteiten in 2020?
- 2.3. In hoeverre sluiten de activiteiten, zoals vormgegeven/uitgevoerd door de regionale organisatoren, aan op de door het Nationaal Comité/het ministerie van BZK beoogde doelen?
- 2.4. Waarom werd eigenlijk verwacht dat deze activiteiten zouden bijdragen aan het bereiken van de beoogde doelen?
 - Op basis van welke informatie werd dat verwacht?

3. Opbrengsten

- 3.1. In hoeverre zijn, met de activiteiten, de beoogde doelen voor de periode 2017-2020 bereikt?
 - Welke doelen zijn wel behaald? Welke bevorderende factoren spelen daarbij een rol?
 - Welke doelen zijn minder behaald? Welke belemmerende factoren spelen daarbij een rol?
- 3.2. In hoeverre zijn, met de activiteiten, de belangrijkste doelgroepen (direct/indirect) bereikt?

- En in welke omvang?
 - Welke doelgroepen zijn wel bereikt? Hoe komt dat?
 - Welke doelgroepen zijn moeilijker bereikbaar? Hoe komt dat?
- 3.3. Welke activiteiten waren echt successen?
- Wanneer vind je een activiteit succesvol, welke criteria maken dat je iets als succesvol benoemt?
- 3.4. Wat is jullie algemene indruk van de activiteiten op de Bevrijdingsfestivals in de periode 2017-2020 (vooral als het gaat over de doelmatigheid, doeltreffendheid)?
- 3.5. Waren er ook concrete opbrengsten/producten van de activiteiten, zoals een poster of vervolgactiviteit op school (of gaat het vooral om ervaringen)?
- 3.6. Zijn er ook onverwachte/onbedoelde effecten geweest van de activiteiten?

4. Samenwerking

- 4.1. Hoe hebben jullie de samenwerking met het ministerie van BZK ervaren? Zijn er nog wensen?
- 4.2. In hoeverre is, achteraf gezien, de subsidie van het ministerie van BZK voldoende geweest voor het bereiken van de beoogde doelen en doelgroepen? Enerzijds (a) het budget dat naar de festivals gaat, en anderzijds (b) het budget dat beschikbaar is voor overhead (de taken van het Nationaal Comité zelf)?
- 4.3. Welke adviezen, wensen en/of ambities hebben jullie bij een eventuele nieuwe periode van subsidie?

Bijlage 3: Interviewleidraad Bevrijdingsfestivals

1. Activiteiten, doelen, doelgroepen

1.1. Zouden jullie wat willen toelichten over:

- wat de belangrijkste doelen waren van de activiteiten;
- wat de belangrijkste doelgroepen waren;
- en welke veranderingen er door de jaren zijn geweest wat betreft de gekozen doelen/doelgroepen?

1.2. Kunnen jullie uitleggen:

- waarom de gekozen doelen eigenlijk belangrijk zijn;
- waarom jullie voor deze doelgroep gekozen hebben;
- waarom werd verwacht dat de gekozen activiteiten zouden bijdragen aan het bereiken van de beoogde doelen, en op basis van welke informatie dat werd verwacht?

2. Uitvoering

2.1. Wat was de invloed van COVID-19 op de uitvoering van de activiteiten in 2020 en de mate waarin de beoogde doelen/doelgroepen in dat jaar zijn bereikt?

2.2. In hoeverre zijn, terugkijkend naar de periode 2017-2020, de beoogde doelen behaald?

2.3. In hoeverre zijn in deze periode de beoogde doelgroepen bereikt?

- In welke omvang?
- Hoe hebben jullie geprobeerd deze doelgroepen bij de activiteiten te betrekken?
- Hoe proberen jullie festivalbezoekers die vooral voor de muziek komen, toch bij de inhoudelijke activiteiten te betrekken?

2.4. Welke activiteiten waren de afgelopen vier jaar echte successen? Hoe komt dat?

- Wanneer vind je een activiteit succesvol?
- Welke activiteiten zijn minder goed gelukt? Hoe komt dat?
- Wat is ervoor nodig om de doelen/doelgroepen ook bij deze activiteiten te bereiken?

- 2.5. Welke bevorderende/belemmerende factoren hebben een rol gespeeld bij het bereiken van de beoogde doelen/doelgroepen?
- 2.6. Zijn er ook voorbeelden van 'tastbare' opbrengsten: producten, zoals posters of vervolgactiviteiten op scholen?
- 2.7. Zijn er ook onverwachte/onbedoelde effecten geweest van de activiteiten?

3. Samenwerking Nationaal Comité 4 en 5 mei

- 3.1. Hoe hebben jullie de samenwerking met het Comité ervaren?
 - Zijn er op dit gebied nog wensen?
- 3.2. Wat was de rol van het Nationaal Comité en het ministerie van BZK bij het vaststellen van de doelen/doelgroepen/activiteiten?
- 3.3. In hoeverre is de jaarlijkse subsidie voldoende voor het bereiken van de beoogde doelen en doelgroepen?
 - Zijn er op dit gebied nog wensen?

Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut

- 1067 Boogaard, M., Boland, A., Damhuis, R., Veen, A. & Zalm, E.
Taaldenken in spel – een professionaliseringstraject.
- 1062 Boogaard, M., Eck, E. van, Heemskerk, I.M.C.C., Veen A.
Onderwijsidealen. Liber Amicorum voor Guuske Ledoux.
- 1061 Vaessen, A. & Pater, C., Exalto, R.
Passend onderwijs in de praktijk deel 4. Casestudies in het
primair en voortgezet onderwijs, ronde 2019. El Paso 69.
- 1057 Veen, A., Eck, E. van, m.m.v. Meijer, J. & Vaessen, A.
Alert4you, professionalisering van medewerkers in de
kinderopvang.
- 1056 Meijden, A.J.H., Biemans, H., Mariën, H., Klatter, E.,
Harbers, J. Oprel, C., Kreutz, F., Magereij, L., Schooten, E.
van, Boogaard, M., & Diggelen, W. van.
Versnellen in de beroepskolom. Onderzoek naar de
versnelde doorlopende leerroutes Talentontwikkeling
Techniek en het Groene Lyceum.
- 1055 Aarsen, E. van, Suijkerbuijk, A., Smeets, E., Kennis, R.,
Weijers, D., Koopman, P. & Ledoux, G.
Extra analyses ten behoeve van de Evaluatie Passend
onderwijs. El Paso 72.
- 1053 Weijers, D., Van Stigt, A., Ledoux, G.
Overstap po-vo voor jonge (hoog)begaafde leerlingen in
Amsterdam-Diemen.
- 1052 Petit, R., Elshof, D.P. & Schooten, E. van.
Een extra helpende hand. Peer support in het voortgezet
onderwijs.

Deze rapporten zijn te bestellen via: secr@kohnstamm.uva.nl
Voor meer informatie, zie; <http://www.kohnstammstituut.nl>